

ΝΙΚΟΥ ΚΑΖΑΝΤΖΑΚΗ
ΒΙΟΣ
ΚΑΙ
ΠΟΛΙΤΕΙΑ
ΤΟΥ
ΑΛΕΞΗ
ΖΟΡΜΠΑ

ΕΚΤΗ ΕΚΔΟΣΗ

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΕΛ. ΚΑΖΑΝΤΖΑΚΗ

ΑΘΗΝΑ
1964

ΤΟΝ ΠΡΩΤΟΓΝΩΡΙΣΑ ΣΤΟΝ ΠΕΙΡΑΙΑ. ΕΙΧΑ ΚΑ-
τέβει στο λιμάνι να πάρω το βαπόρι για την Κρήτη. Κόν-
ταμε να ξημερώσει. Έδρεχε. Φουσουσε δυνατή σοροκάδα κι έ-
φταναν οι πιτσιλιές της θάλασσας στο μικρό καφεενάκι. Κλει-
στάς οι τζαμόπορτες, μύριζε ο αέρας ανθρώπινη δόξα και
φασκόμηλο. Έκανε δξω κρύο και τὰ τζάμια είχαν παχυνστεί
από τις ανάσες. Πέντ' έξι θαλασσινοί ξενοχτισμένοι, με τις κα-
φετιές από γιδότριχα φανέλες, έπιναν καφέδες και φασκόμη-
λα και κοίταζαν από τὰ θαμπωμένα τζάμια τη θάλασσα.

Τὰ ψάρια, παραζαλισμένα από τὰ χτυπήματα της φουρ-
τούνας, είχαν βρει καταφύγι χαμηλά στα ήσυχα νερά και πε-
ρίμεναν πότε να γαληνέψει ο κόσμος άπάνω· κι οι ψαράδες,
στρίμωγμένοι στους καφενέδες, περίμεναν κι αυτοί πότε να
πάψει ή θείκιά ταραχή, να ξεφοδηθούν και ν' ανέδουν στο
πρόσωπο του νερού τὰ ψάρια να τσιμπήσουν. Οι γλώσσες, οι
σκορπιοί, τὰ σελάχια, γυρνούσαν από τις νυχτερινές επιδρο-
μές τους να κοιμηθούν. Ήμέρωνε.

Ή τζαμόπορτα άνοιξε. Ένας κοντός, ταγαριασμένος λιμα-
νιώτης μπήκε· ξεσκούφωτος, ξυπόλυτος, δολολάσπωτος.

— Έ Κωσταντή, φώναξε ένας γέρος θαλασσόδλυκος με γαλά-
ζια πατατούκα, τί γίνεσαι, μπρέ ;

Ό Κωσταντής έφτυσε ξαγριεμένος.

— Τί να γίνουμαι ; άποκρίθηκε. Καλημέρα, καφεné ! Καλη-
σπέρα, σπίτι ! Καλημέρα, καφεné ! Καλησπέρα, σπίτι ! Νά ή
ζωή μου. Δουλειά, γιόκ !

Μερικοί γέλασαν, άλλοι κούνησαν τὸ κεφάλι, βλαστήμησαν.

— 'Η ζωή είναι ισόβια, είπε κάποιος μουστακαλής, πού είχε κάμει τις φιλοσοφικές του σπουδές στον Καραγκιόζη' ισόβια, ανάθεμά τη!

Γλυκό γαλαζοπράσινο φῶς παρέχουσε τὰ εὐώμια τζάμια, μπήκε κι αὐτὸ στὸ καφενεῖο, κρεμάστηκε σὲ χέρια καὶ μύτες καὶ κούτελα, πήδηξε στὸ τζάκι, πήραν φωτιά οἱ μποτίλιες. Τὰ ἡλεκτρικά ἔχασαν τὴ δύναμή τους, ἀπλῶσε ὁ μαχμουρλὴς ξαγρυπνισμένος καφετζῆς τὸ χέρι καὶ τὰ ὅσησε.

Μιά στιγμή σιωπῇ. Τὰ μάτια ὅλα σηκώθηκαν καὶ κοίταξαν ὤξω τὴ λασπωμένη μέρα. Ἀκούστηκαν τὰ κύματα πού σποῦσαν μουγκρίζοντας καὶ μέσα στὸν καφενὲ μερικοὶ ναργιλέδες πού γουργούριζαν.

Ὁ γερο-θαλασσόλυκος ἀναστέναξε.

— Μωρέ, τί νὰ γίνεται ὁ καπετὰν Λεμονής; φώναξε. Ὁ Θεὸς νὰ δάλει τὸ χέρι του!

Κοίταξε μὲ ἄγριο μάτι πέρα τὴ θάλασσα.

— Φτού σου, ἀντρογυνοχωρίστρα! ἔγρουξε καὶ δάγκασε τὸ φαρὸ μουστάκι του.

Κάθουμουν σὲ μιὰ γωνιά, κρύωνα, παράγγειλα καὶ δεῦτε-ρο φασκόμῃλο· νύσταζα· πάλευα μὲ τὸν ὕπνο, μὲ τὴν κούραση καὶ μὲ τὴν πρωινὴ θλίψη τῆς μέρας. Κοίταζα ἀπὸ τὰ θαμπὰ τζάμια τὸ λιμάνι πού ξυπνοῦσε κι οὐρλιάζε μὲ τις θαπορίσιες σειρήνες καὶ μὲ τοὺς ἀραμπάδες καὶ τοὺς βαρκάρηδες. Κοίταζα, κοίταζα, κι ἓνα παραγάδι ἀπὸ θάλασσα, βροχὴ καὶ μισεμό, πυκνὸ πολὺ, συντόλιγε τὴν καρδιά μου.

Εἶχα καρφώσει τὰ μάτια ἀντίκρα στὴ μαύρη πλώρα μεγάλου θαποριοῦ, βουλιαγμένου ἀκόμα ἀπὸ τὴν κουπαστὴ καὶ κάτω μέσα στὴ νύχτα. Ἔδρεχε, κι ἔδλεπα τὰ νήματα τῆς βροχῆς πού ἔομιγαν τὸν οὐρανὸ μὲ τὴ λάσπη.

Κι ὥς κοίταζα τὸ μαῦρο θαπὸρι καὶ τοὺς ἱσκιούς καὶ τὴ βροχή, σιγὰ σιγὰ ἔπαιρνε πρόσωπο ἢ πίκρα μου, ἀνέβαιναν οἱ θύμησης, στερεώνουνταν στὸν ὀγρὸν ἀγέρα, καμωμένος ἀπὸ βροχὴ καὶ λαχτάρα, ὁ ἀγαπημένος φίλος. Πότε; Πέρσι; σὲ ἄλλῃ ζωῇ; χτές; εἶχα κατέβει στὸ λιμάνι ἐτοῦτο νὰ τὸν ἀπο-

χαιρετήσω. Βροχὴ θυμοῦμαι πάλι καὶ κρύο καὶ ξημερώματα· κι ἡ καρδιά πάλι φούσκωνε ἀνταρεμένη.

Φαρμάκι ὁ ἀργὸς ἀποχωρισμὸς ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους πού ἀγαπᾷς· καλύτερα νὰ κόβεις μὲ τὸ μαχαίρι καὶ νὰ μένεις πάλι· ὁλομόναχος στὸ φυσικὸ κλίμα τοῦ ἀνθρώπου, στὴ μοναξιά. Ὅμως, τὴ βροχερὴ ἐκείνη αὐγὴ, δὲν μπορούσα νὰ ξεκολλήσω ἀπὸ τὸ φίλο μου. (Ἀργότερα ἐνιωσα, ἀλίμονο πολὺ ἀργά, τὸ γιατί.) Εἶχα ἀνέβει μαζί του στὸ θαπὸρι καὶ κάθου-μουν στὴν καμπίνα του, ἀνάμεσα ἀπὸ τις σκορπισμένες βαλί-τσες. Τὸν κοίταζα ἀργά, ἐπίμονα, ὅταν πρόσεχε ἄλλου, σὰ νὰ ἤθελα νὰ σημαδέψω ἓνα ἓνα τὰ σουσούμια του — τὰ φωτερὰ γαλαζοπράσινα μάτια, τὸ παχουλὸ νεανικὸ πρόσωπο, τὴ φίνα περήφανη ἔκφραση κι ἀπάνω ἀπ' ὅλα τὰ μακροδάχτυλα ἀρ-χοντικὰ χέρια του.

Μιά στιγμή πρόφτασε τὴ ματιὰ μου νὰ σούρνεται ἀρπα-χτά, δυζαχτά, ἀπάνω του· στράφηκε, μὲ τὸ περιπαιχτικὸ ὕφος πού ἔπαιρνε ὅταν ἤθελε νὰ κρύψει τὴ συγκίνησή του. Μὲ χέ-χιψε· κατάλαβε. Καὶ γιὰ νὰ ξεστρατίσει τὴ θλίψη τοῦ χωρι-σμοῦ:

— Ὡς πότε; μὲ ρώτησε χαμογελώντας εἰρωνικά.

— Τί ὥς πότε;

— Θὰ τρῶς χαρτί, θὰ πασαλείφεις μελάνια; Ἔλα μαζί μου· ἐκεῖ πέρα, στὸν Καύκασο, χιλιάδες ἀπὸ τὴ ράτσα μας κιντυ-νεύουν· ἔλα νὰ τοὺς σώσουμε.

Γέλασε, σὰ νὰ ἤθελε νὰ κοροϊδέψει τὴν ἀψηλὴ του πρόθεση.

— Μπορεῖ βέβαια νὰ μὴν τοὺς σώσουμε, πρόστεσε· μὰ θὰ σω-θοῦμε ἐμεῖς προσπαθώντας νὰ σώσουμε. Ἔτσι δὲν εἶναι; Αὐ-τὰ δὲν κηρύχνεις, δάσκαλέ μου; «Ὁ μόνος τρόπος νὰ σώσεις τὸν ἑαυτὸ σου εἶναι νὰ μάχεσαι νὰ σώσεις τοὺς ἄλλους...» Ἐμπρός, λοιπόν, δάσκαλε πού δίδασκες... Ἔλα!

Δὲν ἀποκρίθηκα. Ἀγία, θεογενήτρα Ἀνατολή, ἀψηλὰ βουνά, κραυγὴ τοῦ Προμηθέα καρφωμένη στὸ δράχο... Καρ-φωμένη τὰ χρόνια ἐκεῖνα ἡ ράτσα μας στοὺς ἴδιους δράχους, φώναζε. Κιντύνευε· φώναζε πάλι ἓνα γιὸ τῆς νὰ τὴ σώσει.

Κι ἐγὼ τὴν ἀκουγα ἀνεργος, σὰ νὰ ἔταν ὄνειρο ὁ πόνος, κι ἡ ζωὴ μὰ συναρπαχτικὴ τραγωδία, κι εἶναι μεγάλη χωριατιά κι ἀφέλεια νὰ πετιέσαι ἀπὸ τὸ θεωρεῖο σου στὴ σκηνὴ καὶ νὰ ἐπεμβαίνεις στὴν πράξη.

Ὁ φίλος μου, χωρὶς νὰ περιμένει ἀπάντηση, σηκώθηκε. Τὸ βαπόρι σφύριζε τώρα γιὰ τρίτη φορά. Ἄπλωσε τὸ χέρι:

— Γειά σου, χαρτοπόντικα! εἶπε περγελαχτά, γιὰ νὰ κρύψει τὴ συγκίνησή του.

Τὸ ἔφερε καλὰ πὼς ἦταν ντροπὴ νὰ μὴν μπορεῖς νὰ ἐξουσιάζεις τὴν καρδιά σου. Δάκρυα, τρυφερά λόγια, ἀκατάστατες χερονομίες, λαϊκὲς οἰκειότητες, τοῦ φάνταζαν ἀσκήμιες ἀνάξιες τοῦ ἀνθρώπου. Ποτέ, ἐμεῖς ποὺ τόσο ἀγαπιούμαστε, δὲν εἶχαμε σταυρώσει ἓνα τρυφερό λόγο· παίζαμε καὶ τσαγκρουνιούμαστε σὰ θεριά. Αὐτὸς φίνος, εἰρωνικός, πολιτισμένος· ἐγὼ δάρβαρος. Αὐτὸς συγκρατημένος, ἐξαντλώντας ἀνετα ὅλα τὰ φανερώματα τῆς ψυχῆς του γύρα ἀπὸ τὸ χαμόγελο· ἐγὼ ἀπότομος, ξεσπώντας σὲ ἀνάρμοστο ἀπολίτιστο γέλιο.

Ἐκαμα νὰ καμουφλάρω κι ἐγὼ μ' ἓνα σκληρὸ λόγο τὴν ταραχὴ μου, μὰ ντράπηκα. Ὅχι, δὲν ντράπηκα· δὲν μπόρεσα. Ἐσφίξα τὸ χέρι του· τὸ κρατοῦσα καὶ δὲν τὸ ἀφήνα. Μὲ κοίταξε μὲ ἀπορία.

— Συγκίνηση; μοῦ ἔκαμε προσπαθώντας νὰ χαμογελάσει.

— Ναί, τοῦ ἀποκρίθηκα ἡσυχα.

— Γιατί; Δὲν εἴπαμε, χρόνια τώρα δὲν εἶχαμε μείνει σύμφωνοι; Πῶς τὸ λέν οἱ Γιαπωνέζοι ποὺ ἀγαπᾶς; Φουντόσιν! Ἀπάθεια, ἀταραξία, τὸ πρόσωπο χαμογελοῦσα ἀκίνητη μάσκα. Τί γίνεται πίσω ἀπὸ τὴ μάσκα, δικός μας λογαριασμός.

— Ναί, ἀποκρίθηκα πάλι, προσπαθώντας νὰ μὴν ξανοιχτῶ σὲ καμιὰ μεγάλη φράση — δὲν ἔχουν βέβαιος πὼς θὰ μπορούσα νὰ κυβερνήσω τὴ φωνή μου, νὰ μὴν τρέμει.

Τὸ γκόνγκ ἀκούστηκε στὸ βαπόρι νὰ διώχνει ἀπὸ καμπίνα σὲ καμπίνα τοὺς ἐπισκέφτες. Σιγὴ βρεχε. Ὁ ἀγέρας γιόμισε λόγια παθητικὰ τοῦ χωρισμοῦ, δρχους, μακρόσερτα φιλιὰ, γοργές λαχανιαστές παραγγελίες... Ἐπεφτε ἡ μάνα στὸ

τις, ἡ γυναίκα στὸν ἀντρα, ὁ φίλος στὸ φίλο. Σὰ νὰ χώριζαν γιὰ πάντα· σὰ νὰ τοὺς θύμιζε, ὁ μικρὸς ἐτοῦτος χωρισμός, τὸ Μεγάλο. Κι ὁ γλυκώτατος ἀχὸς τοῦ γκόνγκ ξαφνικὰ ἀντιτάλησε, πρῶμα πλῶρα, μέσα στὸν ὀγρὸν ἀγέρα, σὰ νεκρικὰ καμπάνα.

Ὁ φίλος μου ἔσκυψε:

— Ἀκουσε, εἶπε σιγά, μὴν ἔχεις κακὸ ψυχανέμισμα;

— Ναί, ἀποκρίθηκα πάλι.

— Πιστεύεις σὲ τέτοια παραμύθια;

— Ὅχι, ἀποκρίθηκα μὲ βεβαιότητα.

— Ἐ, λοιπόν;

Δὲν εἶχε λοιπὸν· δὲν πίστευα, μὰ φοβόμουν.

Ὁ φίλος μου ἀπίθωσε ἀλαφριά· τὸ ἀριστερὸ τοῦ χέρι στὸ γόνατό μου, ὅπως συνήθιζε στὴν πιὸ ἐγκάρδια στιγμή, δταν καυδενητιάσαμε μαζί καὶ τὸν ἔσπρωχνα νὰ πάρει κάποιαν ἀπόφαση κι αὐτὸς ἀντιστέκονταν καὶ τέλος δέχονταν καὶ μοῦ ἔγγιζε τὸ γόνατο, σὰ νὰ μοῦ ἔλεγε: «Θὰ κάμω ὅ,τι θές, ἀπὸ ἀγάπη...»

Δυὸ τρεῖς φορές ἀναπετάρισαν τὰ δλέφάρά του. Μὲ κοίταξε πάλι. Κατάλαβε πὼς ἦμουν πολὺ θλιμμένος καὶ δίστασε νὰ μεταχειριστεῖ τ' ἀγαπημένα μας ὄπλα — τὸ γέλιο, τὸ περγέλιο...

— Καλά, εἶπε. Δῶσ' μοῦ τὸ χέρι σου· ἂν ἓνας ἀπὸ τοὺς δυὸ μας βρεθεῖ σὲ κίνδυνο θανάτου...

Σταμάτησε, σὰ νὰ ντράπηκε. Ἐμεῖς ποὺ χρόνια περγελοῦσαμε τίς μεταψυχικὲς αὐτὲς ἀεροδρομίες καὶ ρίχναμε στὸν ἴδιο λάκκο χορτοφάγους, πνευματιστές, θεοσόφους κι ἐχτοπλάσματα...

— Λοιπὸν; ρώτησα, προσπαθώντας νὰ μαντέψω.

— Ἄς τὸ πάρουμε, ἔτσι, παιχνίδι, εἶπε διαστικὰ, γιὰ νὰ γλιτώσει ἀπὸ τὴν ἐπικίνδυνη φράση ὅπου μπλέχτηκε. Ἄν ἓνας ἀπὸ τοὺς δυὸ μας βρεθεῖ σὲ κίνδυνο θανάτου, νὰ στοχαστεῖ τὸν ἄλλο μὲ τόσην ἔνταση ποὺ νὰ τὸν εἰδοποιήσῃ, ὅπου κι ἂν βρίσκεται... Σύμφωνοι;

Ἐκαμε νὰ γελάσει, μὰ τὰ χεῖλια του λές κι ἦταν παγωμένα, δὲν κουνήθηκαν.

— Σὺμφωνοι, εἶπα.

Ὁ φίλος μου φοβήθηκε μὴν παραπάνηκε ἡ ταραχή του, καὶ πρόστεσε διαστικὰ :

— Δὲν πιστεύω θέβαια σὲ τέτοιες ἐναέριες ψυχικὲς συγκοινωνίες...

— Δὲν πειράζει, μουρμούρισα ἄς εἶναι...

— Καλὰ λοιπόν, ἄς εἶναι ἄς παίξουμε. Σὺμφωνοι ;

— Σὺμφωνοι, ἀποκρίθηκα πάλι.

Αὐτὰ ἦταν τὰ τελευταῖα μας λόγια. Σφίξαμε ἀμίλητοι τὰ χέρια, ἔσμιξαν τὰ δάχτυλα λαχταριστά, χώρισαν ἀπότομα, κι ἔφυγα γρήγορα, χωρὶς νὰ στραφῶ πίσω, σὰ νὰ μὲ κυνηγοῦσαν. Ἐκαμα νὰ γυρίσω τὸ κεφάλι νὰ δῶ τὸ φίλο μου στερνὴ φῶρά, μὰ κρατήθηκα. «Μὴ γυρίσεις ! πρόσταξα ἀπὸ μέσα μου φτάνει !»

Ὅλο λάσπη ἡ ψυχὴ τοῦ ἀνθρώπου, ἀδούλευτη, ἀπελέκητη, μὲ χοντροκομμένες ἀκόμα χωριάτισσες αἰσθησες, καὶ τίποτα καθαρὸ, σίγουρο, δὲν μπορεῖ νὰ μαντέψει ἂν μάντευε, πόσο διαφορετικὸς θά'ταν ὁ χωρισμὸς ἐτοῦτος !

Τὸ φῶς πλήθαινε, τὰ δυὸ πρῶινά ἔσμιγαν, τὸ ἀγαπημένο πρόσωπο τοῦ φίλου μου, τὸ ἔλεπα καθαρότερα τώρα, βρέχουνταν ἀσάλευτο, θλιμμένο, μέσα στὸν ἀγέρα τοῦ λιμανιοῦ. Ἡ τζαμόπορτα τοῦ καφενέ ἀνοιξε, μούγκρισε ἡ θάλασσα, μπήκε μέσα ἕνας θαλασσινὸς ἀνοιχτοσκελὴς, κοντοπόδαρος, μὲ κρεμστὰ μουστάκια. Φωνὲς χαρούμενες ξέσπασαν :

— Καλῶς τὸν καπετὰν Λεμονή.

Στριγμώθηκα στὴ γωνιά μου, προσπάθησα νὰ συγκεντρώσω πάλι τὴν ψυχὴ μου· μὰ τὸ πρόσωπο τοῦ φίλου μου εἶχε κιόλα λιώσει μέσα στὴ βροχή, χάθηκε.

Ὁ καπετὰν Λεμονὴς εἶχε θγάλει τὸ κομπολόι του κι ἔπαιζε ἡσυχος, θαρὺς, λιγομίλητος. Μάχουμουν νὰ μὴ βλέπω, νὰ

μὴν ἀκούω καὶ νὰ κρατήσω ἀκόμα τ' ὄραμα ποὺ χάνουνταν. Μὰ ξαναζήσω πάλι τὸ θυμὸ ποὺ μὲ εἶχε κυριέψει τότε, δχι τὸ θυμὸ, τὴν ντροπὴ, δταν μ' ἔβραξε ὁ φίλος μου «χαρτοπόντικα». Εἶχε δίκιο ! ἐγὼ ποὺ τόσο ἀγαποῦσα τὴ ζωὴ, πῶς εἶχα μπλεχτεῖ, χρόνια τώρα, στὰ χαρτιά καὶ στὰ μελάνια ! Ὁ φίλος μου, τὴ μέρα ἐκείνη τοῦ χωρισμοῦ, μὲ δόθησε νὰ δῶ καθαρά. Χάρηκα· ξέροντας πιά τ' ὄνομα τῆς κακομοιρίας μου, μπορούσα ἴσως εὐκολώτερα νὰ τὴ νικήσω. Σὰ νὰ μὴν ἦταν πιά σκορπισμένη, ἀσώματη κι ἀπιαστή· σὰ νὰ ἔχε πάρει σῶμα, καὶ μοῦ ἦταν τώρα εὐκολὸ νὰ παλέψω μαζί της.

Ὁ σκληρὸς λόγος αὐτὸς τοῦ φίλου μου κουφοδρομοῦσε μέσα μου, κι ἀπὸ τότε γύρευα νὰ βρῶ ἀφορμὴ νὰ παρατήσω τὰ χαρτιά καὶ νὰ ριχτῶ στὴν πράξη. Σιχαίνουμουν καὶ ντρέπουμουν νὰ ἔχω πνευματικὸ μου οἰκόσημο τὸ ἄθλιο αὐτὸ τρωχτικὸ ζῶο. Καὶ πρὶν ἀπὸ ἕνα μῆνα βρῆκα τὴν εὐκαιρίαν· νοίκιασα σ' ἕνα κρητικὸ ἀκρογιάλι, πρὸς τὸ Λιθυκὸ πέλαγο, ἕνα παρατημένο ὄρυχετο λιγνίτη καὶ κατέβαινα τώρα στὴν Κρήτη, νὰ ζήσω μὲ ἀπλοὺς ἀνθρώπους, ἐργάτες, χωριάτες, μακριὰ ἀπὸ τὴ συννομοταξία τῶν χαρτοπόντικων.

Ἐτοιμάστηκα νὰ φύγω κι ἤμουν πολὺ συγκινημένος, σὰ νὰ ἔχε κάποιο πολὺ κρυφὸ νόημα τὸ ταξίδι μου ἐτοῦτο· μέσα μου εἶχα πάρει ἀπόφαση ν' ἀλλάξω στράτα. «Ὡς τώρα, ψυχὴ μου, ἔλεγα, ἔδλεπες τὸν ἴσκιό καὶ χόρταινες· τώρα σὲ πᾶω στὸ κρέας.»

Ἦμουν ἔτοιμος· τὴν παραμονὴ τοῦ μισεμοῦ, ψάχνοντας τὰ χαρτιά μου, βρῆκα ἕνα μισοτελειωμένο χερόγραφο. Τὸ ἀνασήκωσα στὰ χέρια μου, τὸ ξεφύλλισα διατάζοντας. Δυὸ χρόνια τώρα στὸ σπλάχνο μου μιὰ ταραχὴ, μιὰ λαχτάρα μεγάλῃ, ἕνας σπῶρος : ὁ Βούδας. Τὸν ἐνιωθα ἀκατάπαυτα μέσα μου νὰ τρώει, ν' ἀφομοιώνει, νὰ δένει. Μεγάλωνε, λάχτιζε, ἀρχιζε νὰ κλοτσάει τὸ στῆθος μου νὰ φύγει. Καὶ τώρα δὲ μοῦ ἔκανε καρδιά νὰ τὸν πετάξω· δὲν μπορούσα. Ἦταν κιόλα πολὺ ἀργά γιὰ μιὰν τέτοια πνευματικὴν ἀποβολή.

Μιὰ στιγμὴ, ἔτσι ποὺ κρατοῦσα τὸ χερόγραφο ἀναποφάσι-

στος, τὸ χαμόγελο τοῦ φίλου μου διάνεφε στὸν ἀγέρα, ὅλο εἰρωνεία καὶ τρυφερότητα. «Θὰ τὸ πάρω! εἶπα πεισματωμένος· δὲν τὸ φοβοῦμαι, θὰ τὸ πάρω, μὴ χαμογελάς!» Τὸ τύλιξα μὲ προσοχή, σὰ νὰ τύλιγα στὴ φασκιά του βρέφος, καὶ τὸ πήρα.

Ἡ φωνὴ τοῦ καπετὰν Λεμονῆ ἀκούστηκε βαριά, βραχνιασμένη. Ἔστησα τὸ αὐτί· μίλουσε γιὰ τὰ τελώνια ποὺ εἶχαν πιάνει καὶ ἀγλείφαν, μέσα στὴ φουρτούνα, τὰ κατάρτια τοῦ καραβιοῦ του.

— Μαλακά, γλοιτσερά, τὰ πιάνεις καὶ τὰ χέρια σου γιομῶνουν φωτιές· πασάλειψα τὰ μουστάκια μου, καὶ ὅλη τὴ νύχτα γυάλιζα σὰ διάολος. Μπήκε λοιπὸν ποὺ λέτε ἡ θάλασσα στὸ καράβι, μουσκεύτηκαν τὰ κάρβουνα ποὺ ἤμουν φορτωμένοι, δάρουναν. Τὸ καράβι ἄρχισε νὰ γονατίζει, μὰ ἔβαλε ὁ Θεὸς τὸ χέρι του, ἔριξε τὸ ἀστροπελέκι του, ἔσπασαν τὰ πορτέλα, γέμισε ἡ θάλασσα κάρβουνο. Τὸ καράβι ξαλάφρωσε, πήρε ἀπάνω, γλίζωσα. Πάει καὶ αὐτό!

Ἔβγαλα ἀπὸ τὴν τσέπη μου τὸ μικρὸ μου Ντάντε τὸ Συναξιδιώτη· ἀναψα τὴν πίπα μου, ἀκούμπησα στὸν τοῖχο, βολεύτηκα. Καμπάνισε μιὰ στιγμὴ ἡ πεθυμιά μου· ἀπὸ ποῦ ν' ἀνασύρω τοὺς ἀθάνατους στίχους; Ἀπὸ τὴν καυτὴ πίσσα τῆς Κόλασης, ἀπὸ τὴ δροσάτη φλόγα τοῦ Καθαυτήριου ἢ νὰ χιμήξω ὁλοῖσια στὸ πιὸ ἀψηλὸ πάτωμα τῆς Ἐλπίδας τοῦ ἀνθρώπου; Ὅ, τι θέλω διαλέγω. Κρατοῦσα τὸ μικροσκοπικὸ μου Ντάντε, χαίρουνται τὴ λευτεριά μου. Οἱ στίχοι ποὺ θὰ διάλεγα πρῶτ' ἀπὸ πρῶτ' ἂν ῥυθμίζαν τὴ μέρα μου ὅλη.

Ἔσκυφα στὸ πυκνότατο δράμα νὰ πάρω ἀπόφαση, μὰ δὲν πρόλαβα· ὀλομεμιάς, ἀνήσυχος, σήκωσα τὸ κεφάλι. Ἐνίωσα, δὲν ξέρω πῶς, σὰ ν' ἀνοίγονταν δυὸ τρύπες στὴν κορφή τοῦ κεφαλιοῦ μου· στράφηκα ἀπότομα, κοίταξα πίσω μου, κατὰ τὴν τζαμόπορτα. Ἀστραπὴ πέρασε τὸ νοῦ μου ἡ ἐλπίδα: «Θὰ δῶ πάλι τὸ φίλο μου.» Ἦμουν ἑτοιμός νὰ δεχθῶ τὸ θάμα. Μὰ γελάστηκα· ἕνας γέρος, ἐξηγνταπεντάρης, πανύψηλος, ξερακία-

νός, μὲ γουρλωμένα τὰ μάτια, εἶχε κολλήσει τὸ μούτρο του στὸ τζάμι καὶ μὲ κοίταζε. Κρατοῦσε ἕνα μικρὸ πιτακωτὸ μπόγο κατ'ὼ ἀπὸ τὴ μασκάλη.

Ὅ, τι ἀπ' ὅλα μοῦ· κανὲ ἐντύπωση ἦταν τὰ μάτια του, περγελαστικά, θλιμμένα, ἀνήσυχτα, ὅλο φλόγα. Ἔτσι μοῦ φάνηκαν.

Εὐτὺς ὥς ἔσμιξαν οἱ ματιές μας, θαρρεῖς καὶ θεβαιώθηκε πῶς ἐγὼ ἤμουν αὐτὸς ποὺ ζητοῦσε, καὶ ἀπλῶσε τὸ χέρι ἀποφασιστικά καὶ ἀνοίξε τὴν πόρτα. Πέρασε ἀνάμεσα ἀπὸ τὰ τραπέζια μὲ γοργὸ ἐλαστικὸ περπάτημα καὶ ἤρθε καὶ στάθηκε ἀπὸ πάνω μου.

— Ταξίδι; μὲ ρώτησε. Γιὰ ποῦ, μὲ τὸ καλὸ;

— Γιὰ τὴν Κρήτη. Γιατί ρωτᾷς;

— Μὲ παίρνεις μαζί σου;

Τὸν κοίταξα μὲ προσοχή. Βουλιαγμένα μάγουλα, χοντρή μασέλα, ἐξογκωμένα ζυγωματικά, ψαρὰ κατσαρωμένα μαλλιά, μάτια ποὺ σπίζαν.

— Γιατί; τί νὰ σὲ κάμω;

Σήκωσε τοὺς ὤμους.

— Γιατί! Γιατί! ἔκαμε μὲ περιφρόνηση. Δὲν μπορεῖ τέλος πάντων ὁ ἄνθρωπος νὰ κάμει κάτι καὶ χωρὶς γιατί; Ἔτσι, γιὰ τὸ κέφι του. Νά, πάρε με, ἄς ποῦμε, μάγερα· ξέρω καὶ φτιάνω κάτι σοῦπες!...

Ἔβαλα τὰ γέλια. Μοῦ ἄρεσαν οἱ τσεκουράτοι τρόποι καὶ τὰ λόγια του· μοῦ ἄρεσαν καὶ οἱ σοῦπες. Δὲ θὰ 'ταν ἄσκημο, συλλογίστηκα, νὰ τὸν πάρω μαζί μου τὸ γέρο ἐτοῦτον κρεμανταλὰ στὸ μακρινὸ ἔρημο ἀκρογιάλι. Σοῦπες, γέλια, κουβέντες... Φαίνονταν πολυταξιδεμένος, πολυζωισμένος Σεβᾶχ Θελασσινός· μοῦ ἄρεσε.

— Τί συλλογίσαι; μοῦ κάνει κουνώντας τὴ χοντρή του κεφάλια. Κρατᾷς καὶ τοῦ λόγου σου ζυγαριά, ἔ; Ζυγιάζεις μὲ τὸ δράμι, ἔ; Μωρέ, πάρε ἀπόφαση, κατὰ διαόλου οἱ ζυγαριές!

Στέκουνταν ἀπὸ πάνω μου μαντράχαλος, κοκαλιάρης, καὶ κουράζουσαν νὰ σηκῶν τὸ κεφάλι νὰ τοῦ μιλῶ. Ἐκλείσα τὸν Ντάντε.

— Κάτσε, τοῦ εἶπα· παίρνεις ἓνα φασκόμηλο;

Κάθισε· ἀπῆλθε με προσοχή τὸν μπόγο τοῦ στῆ διπλανῆ καρέκλα.

— Φασκόμηλο; ἔκαμε περιφρονητικά. "Εἰλα ἐδῶ, καφετζή· ἔνα ρούμι!

"Ἦπτε τὸ ρούμι ρουφιὰ ρουφιὰ· τὸ κρατοῦσε πολλὴν ὥρα στὸ στόμα τοῦ νὰ τὸ χαρεῖ, κι ἔπειτα τὸ ἄφηνε ἀγάγια νὰ κατεδαίνει καὶ νὰ τοῦ ζεσταίνει τὰ σωθικά. «Φιλήδονος, συλλογίστηκα, μερακλής...»

— Τί δουλειὰ κάνεις; τὸν ρώτησα.

— "Όλες τίς δουλειές· τοῦ ποδαριοῦ, τοῦ χεριοῦ, τοῦ κεφαλιοῦ, ὅλες. Αὐτὸ μᾶς ἔλειπε τώρα καὶ νὰ διαλέγουμε.

— Ποῦ δούλευες τώρα τελευταῖα;

— Σ' ἓνα μεταλλεῖο. Εἶμαι, νὰ ξέρεις, καλὸς μινιδόρος· καταλαβαίνω ἀπὸ μέταλλα, βρίσκω φιλόνια, ἀνοίγω γαλαρίες, κατεδαίνω στὰ πηγάδια, δὲ φοβοῦμαι. Δούλευα καλὰ, ἔκανα τὸν ἀρχιεργάτη, παράπονο δὲν εἶχα· μὰ νὰ ποῦ ὁ διάλογος ἔβαλε τὴν οὐρά του. Τὸ περκαμένο Σαββατόδραδο ἤρθα στὸ κέφι, καὶ μιὰ καὶ δυὸ κινῶ, βρίσκω τὸν ἰδιοκτήτη ποῦ 'χε ἔρθει ἐκεῖνη τῇ μέρα νὰ μᾶς ἐπιθεωρήσει καὶ τὸν σπάζω στὸ ξύλο.

— Μὰ γιατί; τί σοῦ 'καμε;

— Ἐμένα; τίποτα! Μὰ τίποτα, σοῦ λέω! Πρῶτη φορὰ τὸν ἔβλεπα τὸν ἀνθρώπο. Μᾶς μοίρασε καὶ τσιγάρα, ὁ κακομοίρης.

— Τότε λοιπόν;

— Οὐ, κάθσαι καὶ ρωτᾶς! "Ετσι μοῦ κάπνισε, ὀρεῖ ἀδερφέ! "Απὸ τῆς μυλωνοῦς τὸν πισινὸ ζητᾶς ὀρθογραφία. "Ο πισινὸς τῆς μυλωνοῦς εἶναι ὁ νοῦς τοῦ ἀνθρώπου.

Εἶχα διαβάσει πολλοὺς ὀρισμούς τοῦ νοῦ τοῦ ἀνθρώπου· τοῦτος μοῦ φάνηκε ὁ πιὸ καταπληχτικός, καὶ μοῦ ἄρεσε. Κοίταξα τὸν καινούριο σύντροφό· τὸ πρόσωπό του ἦταν γεμάτο ζάρες, σκαλισμένο, σαραχοτρυπημένο, σὰ νὰ τὸ 'χαν φάει τὰ λιοδόρια κι οἱ βροχές. "Ενα ἄλλο πρόσωπο, ὕστερα ἀπὸ λίγα χρόνια, μοῦ 'καμε τὴν ἴδια ἐντύπωση, δουλεμένου, δυστυχημένου ξύλου: τὸ πρόσωπο τοῦ Παναῖτ 'Ισδράτη.

— Καὶ τί ἔχεις στὸν μπόγο; Τρόφιμα; ροῦχα; ἐργαλεῖα;

— "Ο σύντροφός μου σήκωσε τοὺς ὤμους, γέλασε.

— Πολλὰ φρόνιμος μοῦ φαίνεσαι, εἶπε, καὶ νὰ μὲ συμπαθᾷς.

Χάιδεψε με τὰ μακριὰ σκληρά του δάχτυλα τὸν μπόγο.

— "Όχι, πρόστεσε· εἶναι σαντούρι.

— Σαντούρι! Παίζεις σαντούρι;

— "Όταν μὲ σφίξουν οἱ φτώχειες, γυρίζω τοὺς καφενέδες καὶ παίζω σαντούρι. Τραγουδῶ κιόλα κάτι παλιούς κλέφτικους τροπούς, μακεδονίτικους. Κι ὕστερα βγάξω δίσκο· νὰ, τὸ σκοῦφο τοῦτον, καὶ μαζεῦω δεκάρες.

— Πῶς σὲ λένε;

— Ἀλέξη Ζορμπᾶ. Μὲ λένε καὶ Τελέγραφο, γιὰ νὰ μὲ πειράξουν ποῦ 'μαι μακρὺς μακρὺς καλόγερος καὶ πίτα ἢ κεφαλή μου. Μὰ δὲν πᾶνε νὰ λένε! Μὲ φωνάζουν καὶ Τσακατσούκα, γιὰτὶ μιὰ φορὰ πουλοῦσα κολοκυθόσπορους καθουρντισμένους. Μὲ λένε καὶ Περονόσπορο, γιὰτὶ ὅπου πάω, λέει, τὰ κάνω μπουλδερη καὶ κουρνιαχτό. "Εχω κι ἄλλα παρατσούκλια, μὰ ἄλλη ὥρα...

— Καὶ πῶς ἔμαθες σαντούρι;

— Ἐγὼ ἤμουν εἴκοσι χρονῶν. Σ' ἓνα πανηγύρι τοῦ χωριοῦ μου, πέρα, στῇ ρίζα τοῦ "Όλυμπου, ἄκουσα γιὰ πρώτη φορὰ σαντούρι. Πιάστηκε ἡ ἀναπνοή μου. Τρεῖς μέρες ἔκαμα νὰ δάλω μπουκιὰ στὸ στόμα μου. «Τί ἔχεις, μωρέ;» μοῦ κάνει ὁ πατέρας μου, ὁ Θεὸς νὰ συχωρέσει τὴν ψυχὴ του. «Ἐγὼ θέλω νὰ μάθω σαντούρι! — Μωρέ, δὲν ντρέπεσαι; Κατοῖδελο; εἶσαι; ὄργανα θὰ παίζεις; — Ἐγὼ θέλω νὰ μάθω σαντούρι!...» Εἶχα κομπόδεμα μερικὰ παραδόκια, γιὰ νὰ παντρεῦτῶ, σὰν ἔρθει ἡ ὥρα. Παιδὶ πράμα, βλέπεις, παλαδός, τὸ αἷμα ἔδραζε, ἤθελα παντρίγαι ὁ ἐρίφης! "Εδωκα ὅ,τι εἶχα καὶ δὲν εἶχα, κι ἀγόρασα ἓνα σαντούρι. Νά, ἐτοῦτο ἐδῶ ποῦ βλέπεις. "Εφυγα μαζί του, πῆγα στῇ Σαλονίκη, ὄρθηκα ἓνα μερακλή Τοῦρκο, τὸν Ρετσᾶπ-ἐφέντη, τὸ δάσκαλο τοῦ σαντουριοῦ. Πέφτω στὰ πόδια του. «Τί θές, μωρέ ρωμιόπουλο;» μοῦ κάνει. «Ἐγὼ θέλω νὰ μάθω σαντούρι! — Ἐ, καὶ γιὰτὶ μαθὲς πέφτεις

στά πόδια μου; — Γιατί δὲν ἔχω παράδες νὰ σὲ πλερώσω!
— Ἐχεις μεράκι γιὰ σαντούρι; — Ἐχω. — Ἐ, κάτσε, μωρέ,
κι ἐγὼ δὲ θέλω πλερωμὴ! » Ἐκατσα μαζί του ἕνα χρόνο κι
ἔμαθα. Ὁ Θεὸς ν' ἀγιάσει τὰ κόκαλά του — θά 'χει πιά πε-
θάνει. Ἄν ὁ Θεὸς δάξει στήν Παράδεισο καὶ σκύλους, ἄς θά-
λει καὶ τὸν Ρετσέπ-ἑφέντη. Ἀπὸ τὸν καιρὸ ποὺ ἔμαθα σαν-
τούρι, γίνηκα ἄλλος ἄνθρωπος. Ὅταν ἔχω σεκλέτια ἢ ὅταν
μὲ ζορίσει ἡ φτώχεια, παίζω σαντούρι κι ἀλαφρώνω. Ὅταν
παίζω, μοῦ μιλοῦν καὶ δὲν ἀκούω· κι ἂν ἀκούσω, δὲν μπορῶ
νὰ μιλήσω. Θέλω, θέλω, μὰ δὲν μπορῶ.

— Μὰ γιατί, Ζορμπά;

— Ἐ, σεβντάς!

Ἡ πόρτα ἀνοιξε· ἡ βουή τῆς θάλασσας μπῆκε πάλι στὸν
καφενέ, τὰ πόδια καὶ τὰ χέρια τουρτούρισαν. Βολεύτηκα πιὸ
βαθιά στὴ γωνιά μου, τυλίχτηκα στὸ παλτό μου, ἔνιωσα ἀ-
ναπάντεχη εὐδαιμονία. «Ποῦ νὰ πάω; συλλογίστηκα· καλὰ
εἶμαι ἐδῶ. Χρόνια νὰ βαστάξει ἐτούτη ἡ στιγμή.»

Κοίταξα τὸν παράξενο μουσαφίρη μπροστά μου· τὸ μάτι
τοῦ ἦταν καρφωμένο ἀπάνω μου· μικρὸ, στρογγυλό, κατάρμαυ-
ρο· μὲ κόκκινες φλεβίτσες στὸ ἀσπράδι· ἔνιωθα, μὲ τρυποῦσε
καὶ μ' ἔφαχνε ἀχόριαγο.

— Λοιπὸν; ἔκαμα· κι ὕστερα;

Ὁ Ζορμπάς σήκωσε πάλι τοὺς κοκαλιάρικους ὤμους.

— Δὲ βαριέσαι! εἶπε· μοῦ δίνεις ἕνα τσιγάρο;

Τοῦ ὅωκα. Ἐδῶλα ἀπὸ τὸ γιλέκο του τσακμακόπετρα
καὶ φιλίλι, ἀναψε. Τὰ μάτια σου μισόκλεισαν εὐχαριστημένα.

— Παντρεύτηκες;

— Ἄνθρωπος δὲν εἶμαι; Ἄνθρωπος, πάει νὰ πεῖ στραβός·
ἔπεσα κι ἐγὼ μὲ τὰ μοῦτρα στὸ λάκκο ὅπου ἔπεσαν κι οἱ
μπροστινοί μου. Παντρεύτηκα. Πῆρα τὴν κατρακύλα. Ἐγὼ
νοικοκύρης, ἔχτισα σπίτι· ἔκαμα παιδιὰ. Βάσανα. Μὰ ἄς εἴ-
ναι καλὰ τὸ σαντούρι.

— Ἐπαιζες σπίτι νὰ πᾶν· οἱ πίκρες κάτω;

— Ἐ, μωρέ, πῶς φαίνεται πῶς δὲν παίζεις κανένα ὄργανο. Τί

ἔναι αὐτὰ ποὺ τσαμπουνᾷς; Στὸ σπίτι εἶναι σκοτοῦρες, γυ-
ναίκα, παιδιὰ, τί θὰ φᾶμε, πῶς νὰ ντυθοῦμε, τί θ' ἀπογίνου-
με; Κόλαση! Καὶ τὸ σαντούρι θέλει καλὴ καρδιά. Ἀμα μοῦ
πεῖ ἔμένα ἡ γυναίκα μου περίσσιο λόγος, τί καρδιά θὲς νὰ 'χω
νὰ παίξω σαντούρι; Ἀμα τὰ παιδιὰ πεινοῦν καὶ νιαουρίζουν,
κόπιασε τοῦ λόγου σου νὰ παίζεις. Τὸ σαντούρι θέλει νὰ συλ-
λογιέσαι μονάχα σαντούρι — κατάλαβες;

Κατάλαβα πῶς ὁ Ζορμπάς ἐτοῦτος εἶναι ὁ ἄνθρωπος ποὺ
τόσον καιρὸ τὸν ζητοῦσα καὶ δὲν τὸν ἔβρισκα· μιὰ ζωντανή
καρδιά, ἕνα ζεστὸ λαρύγγι, μιὰ ἀκατέργαστη μεγάλη ψυχὴ,
ποὺ ἀκόμα δὲν ἀφαλοκόπηκε ἀπὸ τὴ μάνα τῆς, τῇ Γῆς.

Τί θὰ πεῖ τέχνη, ἔρωτας τῆς ὁμορφιάς, ἀγνότητα, πάθος
— ὁ ἐργάτης ἐτοῦτος μοῦ τὸ ξεδιάλυσε μὲ τὰ πιὸ ἀπλὰ ἀν-
θρώπινα λόγια.

Κοίταξα τὰ χέρια αὐτὰ ποὺ κάτεχαν νὰ δουλεύουν τὸν κα-
σμά καὶ τὸ σαντούρι — γιομάτα ρόζους καὶ χαραμάδες, πα-
ραμορφωμένα καὶ νευρικά. Ἀνοιξαν μὲ προσοχὴ καὶ τρυφε-
ράδα, σὰ νὰ 'γδυναν γυναίκα, τὸ σακούλι κι ἔβγαλαν ἕνα πα-
λιὸ μαγληνὸ σαντούρι, μὲ πλῆθος κόρδες, μὲ προντζίνα καὶ
φιλντισένια στολίδια καὶ μὲ μιὰν κόκκινη μεταξωτὴ φούντα
στὴν ἀκρα. Τὰ χοντρά δάχτυλα τὸ χάδεψαν ὅλο, ἀργά, πα-
θητικά, σὰ νὰ χάδευαν γυναίκα. Κι ὕστερα πάλι τὸ τύλιξαν,
ὅπως τυλίγουμε ἀγαπημένο σῶμα μὴ μᾶς κρυώσει.

— Αὐτὸ εἶναι! μουρμούρισε μὲ στοργή καὶ τὸ ἀπῆθωσε πάλι
προσεχτικὰ στὴν καρέκλα.

Οἱ θαλασσινοὶ σκουντροῦσαν τώρα τὰ ποτήρια τους, ἔμπη-
χναν τὰ γέλια. Ἐνας χτύπησε χαδευτικὰ τὴν πλάτη τοῦ κα-
πετὰν Λεμονῆ.

— Ἐ, σὲ πῆε πέντε κι ἕνα, καπετὰν Λεμονῆ, πὲς τὴν ἀλή-
θεια! Ὁ Θεὸς ξέρεῖ τί λαμπάδες ἔταξες στὸν Ἀϊ-Νικόλα!

Ὁ καπετάνιος ζάρωσε τ' ἀγκαθωτά του φρύδια.

— Μωρέ, σὰς ἐρκίζουμαι, παιδιὰ, μὰ τὴ θάλασσα, ὅταν εἶδα
τὸ Χάρο μπροστά μου, μήτε Παναγιὰ συλλογίστηκα μήτε
Ἀϊ-Νικόλα! Ὀύρσα κατὰ τὴν Κούλουρη, θυμήθηκα τὴ γυ-

ναίκα μου και φώναξα: «Έ μωρή Κατερίνα, και νά 'μουνα στο κρεβάτι σου!»

Έσκασαν πάλι οι θαλασσινοι στα γέλια· γέλασε κι ο καπετάν Λεμονής.

— Μωρέ, τί θεριό 'ναι ο άνθρωπος! είπε. Στέκεται ο αρχάγγελος από πάνω του με το σπαθί, μα ο νους του έχει, διάννα! Ου νά χαθεί, ο ξετσιπωτος!

Χτύπησε τα παλαμάκια.

— Καφετζή, φώναξε, φέρε νά κεράσεις τὰ παιδιά!

Ο Ζορμπάς είχε στήσει την ατούκλα του κι άφουκράζονταν. Στράφηκε, κοίταξε τους θαλασσινούς, ύστερα έμένα.

— Ποι «έχει»; ρώτησε. Τί λέει αυτός;

Μά ξαφνικά μπήκε στο νόημα, τινάχτηκε.

— Μωρέ, μπράβο! έκαμε με θαμασμό. Αυτοι οι θαλασσινοι ξέρουν το μυστικό· γιατί παλεύουν μαθές μέρα νύχτα με το θάνατο.

Κούνησε τη χερούκλα του στον άγέρα.

— Άς είναι, είπε· άλλου παπᾶ τροπάρι αυτό. Άς έρθουμε στα δικά μας: Νά καθίσω; νά φύγω; Πάρε απόφαση.

— Ζορμπά, είπα και με διας κρατήθηκα νά μην τον άρπάξω από το χέρι, Ζορμπά, σύμφωνοι· θά 'ρθεις μαζί μου. Έχω λιγνίτη στην Κρήτη, θά έπιστατεΐς τους εργάτες. Το θράδυ θά ξαπλώνουμε οι δυό μας στην άμμουδιά — γυναίκα, παιδιά, σκυλιά δέν έχω — θά τρώμε και θά πίνουμε μαζί. Κι ύστερα θά παΐζεις σαντούρι.

— Άν έχω κέφι, άκους; αν έχω κέφι. Νά σου δουλεύω όσο θές· σκλάβος σου! Μά το σαντούρι είναι άλλο πράμα. Είναι θεριό, θέλει λευτεριά. Άν έχω κέφι, θά παΐζω· θά τραγουδῶ κιόλα. Και θά χορεύω το ζείμπέκικο, το χασάπικο, τον πεντοζάλη — μα πρέπει, ξεκομμένα παζάρια! νά 'χω κέφι. Παστρικοι λογαριασμοί· αν με ζορίσεις, μ' έχασες. Σ' αυτά τὰ πράματα, πρέπει νά ξέρεις, είμαι άνθρωπος.

— Άνθρωπος; Τί θές νά πεις;

— Νά, λεύτερος.

— Καφετζή, φώναξα, ένα ρούμι άκόμα!

— Δυό ρούμια! πετάχτηκε ο Ζορμπάς. Θά πιεις και του λόγου σου, νά τσουγκρίσουμε. Φασκόμηλο με ρούμι συμπεθεριό δέν κάνουν· θά πιεις και του λόγου σου ρούμι. Για νά πιάσει το συμπεθεριό.

Σκουντρήξαμε τὰ ποτηράκια μας· είχε πια καλά ξημερώσει. Το βαπόρι σφύριζε. Έρθε ο θαρκάρης που μου είχε πάει τις βαλίτσες στο βαπόρι, μου 'γνεψε. Σηκώθηκα· άγγιξα τον ώμο του Ζορμπά.

— Πάμε, είπα· στ' όνομα του Θεού!

— Και του διαβόλου! συμπλήρωσε ήσυχα ο Ζορμπάς.

Έσκυψε, πήρε παραμάσκαλα το σαντούρι, άνοιξε την πόρτα και δγήκε πρώτος.

ΤΟ ΞΕΝΟΔΟΧΕΙΑΚΙ ΤΗΣ ΜΑΝΤΑΜ ΟΡΤΑΝΣ ΗΤΑΝ
 μιὰ σειρά παμπάλαιες καμπίνες μπάνιου, κολλημένες
 ή μιὰ πίσω από τήν άλλη. Ἡ πρώτη καμπίνα ήταν τὸ μα-
 γαζί· πουλούσε καραμέλες, τσιγάρα, φιστίκια ἀράπικα, φτι-
 λια τῆς λάμπας, ἀλφαθητάρια, μοσκολίβανο. Τέσσερεις ἄλλες
 καμπίνες συνέχεια ήταν τὰ δωμάτια τοῦ ὕπνου· καὶ πίσω στήν
 αὐλή ήταν ή κουζίνα, τὸ πλυσταριό, τὸ κοτέτσι καὶ τὰ κου-
 νέλια. Γύρα τρογύρα, φυτεμένα στήν ψιλήν ἀμμουδα, πυκνά κα-
 λάμια κι ἀραποσυκιές. Ὅλο τὸ σύμπλεγμα αὐτὸ μύριζε θά-
 λασσα, κουτσουλιά καὶ δριμύτατο οὐρο. Κάπου κάπου μονά-
 χα, ὅταν περνοῦσε ή μαντάμ Ὀρτάνς, ἀλλάζε ο ἀγέρας μυρω-
 διά — σὰ νὰ χύνουνταν μπροστά σου μιὰ λεκάνη κουρείου.

Στρώθηκαν τὰ κρεβάτια, πέσαμε καὶ τὸν πήραμε μονορού-
 φι. Δὲ θυμοῦμαι τί ὄνειρο εἶδα, μὰ τὸ πρῶι ἤμουν ἀνάλαττος
 καὶ χαρούμενος σὰ νὰ ὄγαινα ἀπὸ τῇ θάλασσα.

Ἦταν Κυριακή, οἱ ἐργάτες θὰ ῥχονταν αὔριο ἀπὸ τὰ κον-
 τινὰ χωριὰ νὰ πιάσουν δουλειὰ στὸ λιγνίτη· εἶχα λοιπὸν και-
 ρὸ νὰ βγῶ σήμερα σεριάνι καὶ νὰ δῶ σὲ τί ἀκρογιαλιά μ' ἔρι-
 ξε ή μοίρα. Ξημερώματα ἀκόμα πετάχτηκα ἔξω, πέρασα τὰ
 περβόλια, ἔκαμα ἓνα γύρο γιαλὸ γιαλὸ, γνωρίστηκα πεταχτὰ
 μὲ τὸ νερό, τὸ χῶμα, τὸν ἀγέρα τοῦ τόπου, μάζεψα μυριστικά
 ἀγριόχορτα κι οἱ παλάμες μου μύρισαν θρούμπα, φασκόμη-
 λο καὶ φλισκούνη.

Ἀνέβηκα σ' ἓνα ψήλωμα, κοίταξα. Αὐστηρό, σοβαρὸ τοπίο
 ἀπὸ σιδερόπετρα, ἀπὸ σκουῖρα δέντρα κι ἄσπρο ἀσβεστόχωμα
 πὺ λὲς δὲν μπορεῖ κατμὰς νὰ τὸ χαράξει· μὰ ξάφνου κίτρι-

να ντελικάτα κρινάνθια τρυποῦσαν τήν ἀστρακωμένη τούτη
 γῆς κι ἐλαμπαν στὸν ἥλιο. Μακριὰ, κατὰ νότου, ἓνα νησάκι χα-
 μηλό, ἀμμουδερό, λαμποκοποῦσε τριανταφυλλένιο καὶ κοκκί-
 νιζε καταπάρθενο στὶς πρῶτες ἀχτίδες.

Λίγο πιὸ μέσα ἀπὸ τὸ γυρογιάλι, ἐλιές, χαρουπιές, συκιές,
 λίγα ἀμπέλια· στὶς ἀπάνεμες λακκουῖδες, ἀνάμεσα σὲ δυὸ βου-
 ναλάκια, ξινόδεντρα καὶ μουςμουλιές, καὶ πιὸ κοντὰ στὸ για-
 λό, τὰ μπουστάνια.

Ὡρα πολλή χαίρουν ἀπὸ τὸ ψήλωμα τοὺς ἀπαλοὺς κυ-
 ματισμοὺς τῆς γῆς· ζῶνες ζῶνες οἱ σιδερόπετρες, οἱ σκουρο-
 πράσινες χαρουπιές, οἱ ἀσημόφυλλες ἐλιές, σὰ ν' ἀπλώνουνταν
 μπροστά σου κυματιστὸ ριγὰτο δέρμα τίγρης. Καὶ πέρα, κα-
 τὰ νότου, στραφτάλιζε ή θυμωμένη ἀκόμα θάλασσα, ἀπέραντη,
 ἔρημη, ἔφτανε ὡς τήν Μπαρμπαριά, μούγκριζε, χιμοῦσε κι ἔ-
 τρωε τήν Κρήτη.

Ἐμοιαζε τὸ κρητικὸ ἐτοῦτο τοπίο, ἔτσι μοῦ φάνηκε, μὲ τήν
 καλὴ πρόζα· καλοδουλεμένο, λιγλόγο, λυτρωμένο ἀπὸ περι-
 τὰ πλούτη, δυνατὸ καὶ συγκρατημένο. Διατύπωνε μὲ τ' ἀπλού-
 στερα μέσα τήν οὐσία. Δὲν ἔπαιζε, δὲν καταδέχονταν νὰ χρη-
 σιμοποιήσῃ κανένα τερτίπι, δὲ ρητόρευε· ἔλεγε ὅ,τι ἤθελε
 νὰ πεῖ μὲ ἀντρίκια αὐστηρότητα. Μὰ ἀνάμεσα ἀπὸ τίς αὐ-
 στηρὲς γραμμὲς τοῦ ξεχώριζες στὸ κρητικὸ ἐτοῦτο τοπίο ἀ-
 προσδόκητη εὐαισθησία καὶ τρυφεράδα — σὲ ἀπάνεμες γοῦ-
 βες μοσκοβολοῦσαν οἱ λεμονιές κι οἱ πορτοκαλιές, καὶ πέρα,
 ἀπὸ τήν ἀπέραντη θάλασσα, ξεχύνουνταν ἀστέρευτη ποί-
 ηση.

— Ἡ Κρήτη, μουρμούριζα, ή Κρήτη... — κι ή καρδιά μου ἀ-
 ναπετάριζε.

Κατέβηκα ἀπὸ τὸ βουναλάκι, πήρα γιαλὸ γιαλὸ. Κακαρι-
 στὲς κοπέλες φάνηκαν ἀπὸ τὸ χωριό, μὲ τίς χιονάτες μπολί-
 δες τους, μὲ τὰ κίτρινα στιδάνια, μὲ ἀνασηκωμένες τίς φούστες,
 καὶ πηγαιναν πέρα, στὸ ἀκρογιαλισιο μοναστήρι, νὰ λειτουρ-
 γηθοῦν.

Στάθηκα. Εὐτὺς ὡς μὲ πήρε τὸ μάτι τους, τὸ γέλιο τους κό-

πηκε. Τὸ πρόσωπό τους, ὡς εἶδαν ξένον ἄντρα, κλείστηκε ἀγριεμένο, ἀπὸ κορφῆς τὸ σῶμα τους ὀχυρώθηκε, τὰ δάχτυλα ἀγκριφώθηκαν νευρικά ἀπὸ τὰ σφιχτοκουμπωμένα μπουκάκια, κατὰ τὸ στήθος.

Τὸ αἷμα, παμπάλαιο μέσα τους, θυμόταν καὶ τρόμαξε· σὲ ὅλα ἐτοῦτα τὰ κρητικά ἀκρογιάλια ποὺ διέπουν κατὰ τὴν Μπαρμπαραιά, αἰῶνες πολλοὺς χιμοῦσαν οἱ κουρσάροι, ἄρπαζαν πρόβατα, γυναῖκες, παιδιὰ, τὰ 'δεναν μὲ τὰ κόκκινα ζωνάρια τους, τὰ 'ριχναν στ' ἀμπάρια καὶ σάλπερναν νὰ τὰ πουλήσουν στὸ 'Αλγέρι, στὴν 'Αλεξάντρα, στὸ Μπερούτι. Αἰῶνες πολλοὺς ὁ γιालὸς ἐτοῦτος ἀντιλαλοῦσε ἀπὸ κλάματα καὶ στρώνουνταν μὲ πλεξοῦδες. Κοίταξα τίς κοπέλες νὰ ζυγώνουν ἄγριες, κολλητὰ ἢ μιὰ στὴν ἄλλη, σὰ νὰ 'θελαν νὰ κάμουν ἀδιαπέραστο φράγμα καὶ νὰ ἐπιχειρήσουν ἀπελπισμένην ἄμυνα. Σίγουρες κινήσεις, ἀπαραίτητες πρὶν ἀπὸ αἰῶνες, καὶ ποὺ ξαναγυρίζουν σήμερα χωρὶς λόγο, ἀκολουθώντας τὸ ρυθμὸ μιᾶς περασμένης ἀνάγκης.

Μὰ ὡς περνοῦσαν οἱ κοπέλες μπροστά μου, τραβήχτηκα ἥσυχα ἥσυχα καὶ χαμογέλασα. Κι εὐτύς, ὡς νὰ 'νιωσαν μονομιᾶς πῶς ἀπὸ αἰῶνες τώρα ὁ κίντυος εἶχε περάσει, σὰ νὰ ξύπνησαν ἀπότομα καὶ βρέθηκαν στὴ σημερινὴ ἀσφαλισμένη ἐποχή, καὶ τὰ πρόσωπά τους ἀνοιξαν, ἀραίωσε ἡ πυκνωμένη παράταξη κι ὅλες μαζί καλημέρισαν μὲ γάργαρες φωνές κι οἱ λαιμοὶ τους ἔλαμψαν. Τὴν ἴδια στιγμή οἱ καμπάνες τοῦ μακρινοῦ μοναστηριοῦ, χαρούμενες, παιχιδιάρικες, γέμισαν τὸν ἀγέρα εὐδαιμονία.

Ὁ ἥλιος εἶχε ψηλώσει, ὁ οὐρανὸς ἦταν κατακάθαρος. Τρύπωξα στοὺς βράχους, στριμώχτηκα σὰ γλᾶρος σὲ μιὰν κουφάλα, κοίταξα εὐτυχισμένος τὸ πέλαο. Ἐνιωθα τὸ σῶμα μου δυνατὸ, δροσερό, ὑπάκουο· κι ὁ νοῦς μου, ἀκολουθώντας τὸ κύμα, γίνονταν κύμα κι ὑποτάσσονταν κι αὐτός, χωρὶς ἀντίσταση, στὸ χορευτὸ ρυθμὸ τῆς θάλασσας.

Μὰ σιγὰ σιγὰ ἄρχιζε ἡ καρδιά ν' ἄγριεῦει, φωνές σκοτεινές ἀνέβαιναν ἀπὸ τὸ σπλάχνου μου· ἤξερα ποιὸς φώναζε· μιὰ

στιγμὴ νὰ 'μενα μόνος, μούγκριζε μέσα μου ἀγκουσεμένος ἀπὸ ἐκατανόμαστες ἐπιθυμίες, ἀπὸ παράφορες, ἀνισόρροπες ἐλπίδες καὶ προσδοκοῦσε ἀπὸ μένα τὴ λύτρωση.

Ἄνοιξα γρήγορα τὸν Ντάντε τὸν Συνταξιδιώτη, νὰ μὴν τὸν ἀκούω· νὰ ξορκίσω τὸ φοβερό, ὅλο θλίψη καὶ δύναμη, μέσα μου δαίμονα. Ξεφύλλιζα, διάβαζα σκόρπια ἓνα στίχο, μιὰν τερτσίνα, θυμόμου ὅλο τὸ κἀντο, ἀνέβαιναν οὐρλιάζοντας ἀπὸ τίς πύρινες σελίδες οἱ κολασμένοι· μάχονταν πρὸ πέρα μεγάλες λαδωμένες ψυχές νὰ σκαρφαλώσουν ἓνα πανύψηλο βουνό· πρὸ πάνω ἀκόμα σερίανιζαν σὲ λιθάδια ἀπὸ σμαράγδι οἱ μακάριες ψυχές, σὰν κατάφωτες πυγολαμπίδες. Ἀνεβοκατέβαιναν τὸ φοβερὸ τρίπατο οἰκοδόμημα τῆς Μοίρας, κυκλοφοροῦσα ἀνετα στὴν Κόλαση, στὸ Καθαρτήριο, στὸν Παράδεισο, σὰ νὰ 'ταν τὸ οἰκοδόμημα ἐτοῦτο τὸ σπιτί μου. Πονοῦσα, προσδοκοῦσα καὶ χαίρουμαι ἀρμενίζοντας ἀπάνω στοὺς ἐξαισίους στίχους.

Ἐκλεισα τὸν Ντάντε, κοίταξα ἀλάργα τὸ πέλαο. Ἐνας γλᾶρος ἀκούμπησε τὴν κοιλιὰ του στὸ κύμα καὶ παράτησε τὸ κορμί του στὴ μεγάλη δροσερώτατη ἡδονή. Ἐνα ἥλιοκαμένο ἀγόρι φάνηκε γιὰ ὅλο γιὰ ὅλο ξυπόλυτο καὶ τραγουδοῦσε ἐρωτικὲς μαντινάδες· θαρρῶ, καταλάβαινε τὸν πόνο τους, γιατί ἡ φωνή του εἶχε ἀρχίσει κιόλα νὰ βραχνοκοχίζει.

Ὅμοια τραγουδιοῦνταν χρόνια πολλά, αἰῶνες, στὴν πατρίδα τους κι οἱ στίχοι τοῦ Ντάντε. Κι ὅπως τὸ ἐρωτικὸ τραγούδι προετοιμάζει τ' ἀγόρια γιὰ τὸν ἔρωτα, ὅμοια προετοίμαζαν κι οἱ φλογεροὶ φλωρεντίνικοι στίχοι τοὺς Ἰταλοὺς ἔφηβους γιὰ τὸν ἐθνικὸν ἀγώνα καὶ τὴ λύτρωση. Καὶ σιγὰ σιγὰ ὅλοι, μεταλαβαίνοντας τὴν ψυχὴ τοῦ ποιητῆ, μετουσίωσαν τὴ σκαλαδιὰ σ' ἐλευθερία.

Γέλιο ἀκούστηκε πίσω μου. Κατρακύλησα μεμιάς ἀπὸ τίς κορυφές τοῦ Ντάντε, στράφηκα κι εἶδα τὸ Ζορμπᾶ νὰ στέκεται πίσω μου, κι ὅλο τὸ πρόσωπό του γελοῦσε.

— Τί 'ναι αὐτά, ἀφεντικό; φώναξε. Ὡρες σέ ζητώ, μὰ ποῦ νὰ σέ ξετρουπώσω!

Κι ὅπως μ' ἔβλεπε ἀμίλητο, ἀκίνητο:

— Τὸ μεσημέρι πέρασε, φώναξε· ἡ κότα ἔβρασε, θά 'γινε λιῶμα ἢ κακομοίρα! Κατάλαδες;

— Κατάλαδα, μὰ δὲν πεινώ.

— Δὲν πεινᾷς! ἔκαμε ὁ Ζορμπᾶς χτυπώντας τὰ χέρια στὰ μεριά του. Μὰ ἀπὸ τὸ πρῶτ' δὲν ἔφαες τίποτα· ἔχει καὶ τὸ κορμὶ ψυχὴ, λυπήσου το. Δῶς' του νὰ φάει, ἀφεντικό, δῶς' του νὰ φάει, αὐτὸ 'ναι μαθὲς τὸ γαϊδουράκι μας· ἂν δὲν τὸ ταΐσεις, θὰ σέ παρατήσῃ μεσόστρατα.

Ἀπὸ χρόνια καταφρονούσα τίς χαρὲς ἐτοῦτες τῆς σάρκας, καὶ νὰ 'ταν βολετό, θά 'τρωγα κρυφά, σὰ νὰ 'κανα ντροπερὴ πράξη· μὰ τώρα, γιὰ νὰ μὴ φωνάζει ὁ Ζορμπᾶς:

— Καλά, εἶπα· ἔρχουμαι.

Πήραμε κατὰ τὸ χωριό. Οἱ ὥρες μέσα στοὺς βράχους εἶχαν περάσει σὰν ἐρωτικές, μοναστραπὶς. Ἐνιωθα ἀκόμα ἀπᾶνω μου τὴ φλογάτη ἀναπνοὴ τοῦ Φλωρεντίνου.

— Συλλογίζουσιν τὸ λιγνίτη; ρώτησε ὁ Ζορμπᾶς μὲ κάποιον δισταγμό.

— Ἀμ' τί ἄλλο; ἀποκρίθηκα γελώντας. Αὐριο πιάνουμε δουλειά, ἔπρεπε νὰ κάμω λογαριασμούς.

Ὁ Ζορμπᾶς μὲ κοίταξε μὲ τὴν κόχην τοῦ ματιοῦ, σῶπασε. Καταλάβαινα πάλι πὼς μὲ ζύγιζε, δὲν ἤξερε ἀκόμα — νὰ πιστέψῃ, νὰ μὴν πιστέψῃ;

— Καὶ τί ἔβγαλες; ρώτησε πάλι προχωρώντας μὲ περίσκεψη.

— Πὼς ὕστερα ἀπὸ τρεῖς μῆνες πρέπει νὰ βγάζουμε δέκα τόνους λιγνίτη τὴ μέρα, γιὰ ν' ἀπαντοῦμε τὰ ἔξοδα.

Ὁ Ζορμπᾶς μὲ κοίταξε πάλι, μὰ τώρα ἀνῆσυχος· κι ὕστερα ἀπὸ λίγο:

— Καὶ γιατί πηγες στὴ θάλασσα, εἶπε, γιὰ νὰ κάνεις λογαριασμούς; Μὲ συμπαθᾷς, ἀφεντικό, ποῦ σέ ρωτῶ, μὰ δὲν καταλαβαίνω. Ἐγώ, δταν καταπιάνουμαι μὲ νούμερα, θά 'θελα νὰ χωθῶ σὲ μιὰ τρύπα τῆς γῆς, νὰ στραβωθῶ, νὰ μὴ ἐλέπω.

Νὰ σηκώσω τὰ μάτια καὶ νὰ δῶ τὴ θάλασσα ἢ ἓνα δέντρο ἢ μιὰ γυναίκα, μωρὲ ἄς εἶναι καὶ γριά, πᾶνε στὸ διάολο οἱ λογαριασμοί. Κάνουν φτερά τὰ νούμερα, ἀνάθεμά τα, κάνουν φτερά καὶ φεύγουν!

— Γιατί, Ζορμπᾶ; ἔκαμα γιὰ νὰ τὸν πειράξω. Φταῖς ἐσύ. Δὲν ἔχεις τὴ δύναμιν νὰ συμμαζέψεις τὸ νοῦ σου.

— Ἐέρω κι ἐγώ, ἀφεντικό; Ὅπως τὸ πάρεις. Εἶναι μερικὰ πράματα, ποῦ μήτε ὁ σοφὸς Σολομώντας... Νά, μιὰ μέρα περνοῦσα ἀπὸ ἓνα χωριουδάκι. Ἐνας μπαμπούγερος ἐνεπνέοντα χρόνῳ φύτευε μιὰ μυγδαλιά. «Ἐ παππούλη, τοῦ κάνω, μυγδαλιά φυτεύεις;» Κι αὐτός, ἔτσι σκυμμένος ποῦ ἦταν, στράφηκε καὶ μοῦ κᾶνει: «Ἐγώ, παιδί μου, ἐνεργῶ σὰ νὰ ἦμουν ἀθάνατος! — Κι ἐγώ, τοῦ ἀποκρίθηκα, ἐνεργῶ σὰ νὰ 'ταν νὰ πεθάνω τὴν πάσα στιγμή.» Ποιὸς ἀπὸ τοὺς δύο μας εἶχε δίκιο, ἀφεντικό;

Μὲ κοίταξε θριαμβευτικά:

— Ἐδῶ σέ θέλω! εἶπε.

Σώπαινα. Ὅμοια ἀνηφορικοὶ κι ἀντρίκιαι κι οἱ δύο δρόμοι, καὶ μποροῦν νὰ φέρουν κι οἱ δύο στὴν κορυφή. Νὰ ἐνεργεῖς σὰ νὰ μὴν ὑπῆρχε θάνατος καὶ νὰ ἐνεργεῖς ἔχοντας στὸ νοῦ σου κάθε στιγμή τὸ θάνατο, εἶναι, ἴσως, ἓνα· μὰ τότε, δταν μὲ ρώτησε ὁ Ζορμπᾶς, δὲν τὸ 'ξερα.

— Λοιπὸν; ρώτησε ὁ Ζορμπᾶς περιπαιχτικά. Μὴν κακοκαρδίζεις, ἀφεντικό, δὲ βρίσκεις ἄκρα· ἄλλα λόγια, ρὲ παιδιά. Ἐγὼ συλλογίζουμαι τὴν ὥρα ἐτούτῃ τὸ φαί, τὴν κότα καὶ τὸ πιλάφι, μὲ τὴν κανέλα στὴν κορφὴ· κι ὅλο τὸ μυαλό μου ἀχνίζει σὰν πιλάφι. Ἄς φάμε πρῶτας, ἄς σαβουρώσουμε πρῶτας, κι ὕστερα θλέπουμε. Ἐνα ἓνα, μὲ τὴ σειρὰ του. Τώρα μπροστά μας εἶναι πιλάφι· πιλάφι τὸ λοιπὸν κι ὁ νοῦς μας. Αὐριο θά 'ναι μπροστά μας λιγνίτης· λιγνίτης τὸ λοιπὸν κι ὁ νοῦς μας. Ὅχι μισὲς δουλειὲς — κατάλαδες;

Μπαίναμε στὸ χωριό. Οἱ γυναῖκες κάθονταν στὰ κατώφλια τοὺς καὶ φιλοκουβέντιαζαν, οἱ γέροι ἀκουμποῦσαν στὰ ροδιδιά τοὺς καὶ σῶπαιναν. Κάτω ἀπὸ μιὰν κατάκαρπην ροδιὰ μιὰ σταφιδιασμένη γριούλα φείριζε τὸ ἐγγονάκι τῆς.

Ἀπόξω ἀπὸ τὸ καφενεῖο στέκουνταν ἕνας ὀρθόκορμος γέ-
ρος, κουκουλομάτης, μὲ αὐστηρὴ συγκεντρωμένη φυσιογνωμία,
μὲ αἰτίσια μύτη, μὲ ἀρχοντικὸ θῶρι. Ἦταν ὁ Μαυραντώνης, ὁ
δημογέροντας, ποῦ μᾶς εἶχε νοικιάσει τὸ λιγνίτη. Εἶχε περά-
σει χτὲς ἀπὸ τῆς μαντάμ Ὀρτάνς γιὰ νὰ μᾶς πάρει σπίτι του.
— Εἶναι μεγάλη ντροπὴ, εἶπε, νὰ μένετε στὸ χάνι, σὰ νὰ μὴν
εἶχε ἀνθρώπους τὸ χωριό.

Ἦταν σοβαρὸς καὶ ἀκριδομίλητος, ἀληθινὸς ἀρχοντας. Ἀρ-
νηθήκαμε· πειράχτηκε, μὰ δὲν ἐπέμενε.

— Ἐκαμα τὸ χρέος μου, εἶπε κι ἔφυγε.

Σὲ λίγο μᾶς ἔστειλε δυὸ κεφάλια τυρί, ἕνα κοφίνι ρόδια,
ἕνα κιουπάκι σταφίδες καὶ ξερὰ σύκα καὶ μιὰν νταμιζάνα
ρακή.

— Ὅριστε ἕνα χαιρετισμὸ ἀπὸ τὸν καπετὰν Μαυραντώνη, εἶπε
ὁ φαμέγιος ξεφορτώνοντας τὸ γαῖδουράκι· λίγο πράμα, λέει,
καὶ πολλὴ ἀγάπη!

Χαιρετήσαμε τὸν προεστὸ τοῦ χωριοῦ μὲ περίσσια ἐγκάρ-
δια λόγια.

— Πολλὰ τὰ ἔτη σας! εἶπε ἀπλώνοντας τὴν παλάμη στὸ στή-
θος.

Κι ἄλλο δὲ μίλησε.

— Δὲ θέλει πολλὲς κουβέντες, μουρμούρισε ὁ Ζορμπᾶς· στυ-
φὸς ἀνθρωπος.

— Περήφανος, εἶπα ἐγὼ· μοῦ ἀρέσει.

Φτάναμε πιά· τὰ ρουθούγια τοῦ Ζορμπᾶ ἔπαιζαν χαρούμενα.
Ἦ μαντάμ Ὀρτάνς, ὡς μᾶς ἀγνάντεψε ἀπὸ τὸ κατώφλι, ἔσυ-
ρε χαρούμενη φωνὴ καὶ μπήκε μέσα.

Ὁ Ζορμπᾶς ἔστρωσε τὸ τραπέζι στὴν αὐλὴ, κάτω ἀπὸ τὴ
μαδημένη κληματριά. Ἔκοψε μεγάλες φέτες ψωμί, ἔφερε
κρασί, ἔβαλε τὰ πιάτα καὶ τὰ κουταλοπίρουνα. Στράφηκε, μὲ
κοίταξε μὲ πονηριά, μοῦ ᾔνεψε κατὰ τὸ τραπέζι: εἶχε δάλει
τρία σερβίτσια!

— Κατάλαβες, ἀφεντικό; μοῦ σφύριξε στὸ αὐτί.

— Κατάλαβα, ἀποκρίθηκα· κατάλαβα, γερο-κολασμένε!

— Ἡ γριά κότα ἔχει τὸ ζουμί, εἶπε γλείφοντας τὰ χεῖλια τοῦ
κάτι ξέρω.

Πηγαινοέρχουνταν σφέλτος, τὰ μάτια του πετοῦσαν σπί-
θες, σιγομουρμούριζε παλιοὺς ἀμανέδες.

— Αὐτὸ θὰ πεῖ ζωὴ, ἀφεντικό· ζωὴ καὶ κότα, ἔλεγε. Νά, τώ-
ρα ἐνεργῶ σὰ νὰ ᾔταν νὰ πέθαινα ἐτούτη τῇ στιγμῇ· καὶ διά-
ζουμαι νὰ μὴν τὰ κακαρώσω πρὶν νὰ φάω τὴν κότα.

— Κοπιάστε στὸ τραπέζι! πρόσταξε ἡ μαντάμ Ὀρτάνς.

Σήκωσε τὸ τσουκάλι κι ἤρθε νὰ τὸ ἀπιθώσει μπροστὰ μας.
Μὰ ἀπόμεινε μὲ τὸ στόμα ἀνοιχτό· εἶχε πάρει τὸ μάτι της
τὰ τρία σερβίτσια. Κατακοκκίνισε ἀπὸ τὴν εὐχαρίστηση· κοί-
ταξε τὸ Ζορμπᾶ, καὶ τὰ ξινὰ γαλάζια ματάκια της ἔπαιζαν.
— Πῆραν φωτιά τὰ μπατζάκια της, μοῦ κάνει σιγὰ ὁ Ζορ-
μπᾶς.

Ἵστερα, μὲ μεγάλη εὐγένεια, στράφηκε στὴ μαντάμα:

— Πεντάμορφη νεράιδα τοῦ γιαλοῦ, εἶπε, εἴμαστε καραδοτσα-
κισμένοι καὶ μᾶς ἔριξε ἡ θάλασσα στὸ βασίλειό σου· καταδέ-
ξου νὰ φᾶς μαζί μας, γοργόνα μου!

Ἡ γριά σαντζέα ἀνοιγοσφάληξε τὴ φαρδιὰν ἀγκάλη, σὰ
νὰ ᾔθελε νὰ μᾶς πάρει μέσα καὶ τοὺς δυὸ, κουναροσείστηκε
κι ἀκράγγιξε μὲ περιπάθεια πρῶτα τὸ Ζορμπᾶ κι ὕστερα ἐ-
μένα καὶ γουργουρίζοντας ἔτρεξε στὴν κάμαρά της· σὲ λίγο
νάτη, κατάφτασε, σεινάμενη κουνάμενη, μὲ τὴν πιδ καλὴ της
τουαλέτα: ἕνα παλὶδὸ πράσινο βελούδο καταξεφτισμένο, μὲ κί-
τρινα λιωμένα σιρίτια· τὸ στήθος ἔμενε φιλόξενα ἀνοιχτό, κι
εἶχε καρφώσει στὴ διχάλα ἕνα ξεφουντωμένο πάνινο τριαν-
τάφυλλο. Στὸ χέρι της κρατοῦσε τὸ κλουβὶ μὲ τὸν παπαγάλο
καὶ τὸ κρέμασε ἀντίκρα της στὴν κληματριά.

Τὴ δάλαμε καὶ κάθισε στὴ μέση· ὁ Ζορμπᾶς δεξιὰ, ἐγὼ ἀ-
ριστερὰ της.

Πέσαμε κι οἱ τρεῖς μὲ τὰ μοῦτρα στὸ φαί. Κάμποσὴ ὥρα
δὲ δγάξαμε ἄχνα· ταῖζαμε μὲ διάση τὸ γαῖδουράκι μας, τὸ
ποτίζαμε κρασί, γίνονταν γρήγορα ἡ θροπὴ αἵμα, τὰ σωθικά
στέριωναν, ὁ κόσμος ὁμόρφαινε, κι ἡ γυναῖκα δίπλα μας ὄλο

και γίνονταν πιδ νέα κι οι ζάρες της αφανίζονταν. Κι ο παπαγάλος που κρέμουνταν αντίκρυ μας, πράσινος, με χίτρινο στηθος, έσχυθε και μάς κοίταζε και μάς φαίνονταν πότε σά μικροσκοπικό μαγεμένο ανθρώπακι και πότε σάν τήν ψυχή της γριάς σαντέζας, με τήν ίδια πρασινοχίτρινη τουαλέτα. Κι άπάνω από τά κεφάλια μας ή ξεφυλλισμένη κληματαριά πέταξε ξαφνικά κάτι μεγάλο μαυρόρωγα σταφύλια.

— Ο Ζορμπάς ένωσε τά χέρια, σά ν' άγκάλιαζε τόν κόσμο.
— Μπρέ, τί 'ναι έτούτο; φώναξε σαστισμένος. Πίνεις ένα ποτηράκι κρασί, κι ο κόσμος τά χάνει. Μωρέ, τί 'ναι ή ζωή, άφεντικό; Στο Θεό σου, σταφύλια είναι αυτά που κρέμονται από πάνω μας, άγγέλοι είναι, δέν ξεχωρίζω. "Η δέν είναι τίποτα, δέν υπάρχει τίποτα, μήτε κότα, μήτε νεράιδα, μήτε Κρήτη; Μίλα, άφεντικό, μίλα, μην παλαβώσω!

— Ο Ζορμπάς είχε έρθει στο κέφι· τέλειωσε με τήν κότα, κοίταζε τώρα τή μαντάμ. Ορτάνς με λαιμαργία. Τά μάτια του χιμούσαν άπάνω της, άνέβαιναν, κατέβαιναν, τρύπωναν στο παραφουσκωμένο στηθος και τó έφαχναν, σά χέρια. "Ελαμπαν και τά ματάκια της κυράς μας, άγαπούσε τó κρασάκι κι είχε σουρώσει κάμποσο. Και τó σκανταλιάρικο δαιμόνιο τού άμπελιού τήν είχε γυρίσει πίσω στά παλιά, είχε γίνει πάλι τρυφερή, άνοιχτόστηθη, άνοιχτόκαρδη, σηκώθηκε, άμπάρωσε τήν ξώπορτα, νά μην τή βλέπουν οι χωριανοί — τó «άγκριος άντρωπος», όπως τούς έλεγε — άναψε ένα τσιγάρο κι άρχισε νά δαγκίζει καπνούς δαχτυλίδια ή άνασηκωμένη φραντσέζικη μυτίτσα.

Τέτοιες στιγμές όλες οι πόρτες της γυναίκας είναι άνοιχτές, οι φρουροί έχουν άποκοιμηθεί κι ένας καλός λόγος είναι παντοδύναμος, σάν τó χρυσάφι ή σάν τόν έρωτα.

— Άναψα λοιπόν τήν πίπα μου κι είπα τόν καλό λόγο:
— Μοϋ θυμίζεις, νά 'σαι καλά, μαντάμ. Ορτάνς, τή Σάρα Μπερνάρ... Ήταν ήταν νέα. Τέτοια κομψότητα, χάρη, ευγένεια και τέτοια όμορφιά δέν περίμενα στόν άγριο έτούτον τόπο. Ποιός Σαιξπήρος σ' έστειλε άνάμεσα εδώ στους άνθρωποφάγους;

— Σαιξπήρος; Έκαμε άνοίγοντας τά ξεβαμμένα ματάκια της· τί Σαιξπήρος;

— Ο νοός της πέταξε ψαχουλεύοντας στά θέατρα που είδε, έκαμε μιá δόλτα στά καφέ σαντάν, από τó Παρίσι. Ίσαμε τó Μπερούτι, από κει γιαλό γιαλό στήν Άνατολή, και ξάφνου θυμήθηκε — στήν Άλεξάντρεια, μεγάλη σάλα, με πολυέλαιους και δελουδένια καθίσματα, πλήθος άντρες και γυναίκες, γυμνές πλάτες, μυρωδιές, λουλούδια, κι άξαφνα άνοιξε ή αύλαία και φάνηκε ένας φοβερός άράπακας...

— Τί Σαιξπήρος; Έκαμε πάλι, χαρούμενη που επιτέλους θυμήθηκε· αυτός που τότε λένε κι 'Οθέλο;

— Αυτός. Ποιός Σαιξπήρος σ' έριξε, κυρά μου, στο άγριο έτούτο άκρογάλι;

Κοίταζε γύρα της· οι πόρτες σφαληχτές, ο παπαγάλος κοιμόταν, τά κουνέλια έκαναν έρωτα, ήμασταν μόνοι. Κι άρχισε νά μάς άνοίγει τήν καρδιά της, όπως άνοίγουμε ένα παλιό σεντούκι, γεμάτο μπαχαρικά, κιτρινιασμένα ραβασάκια, παλιές τουαλέτες...

Μιλούσε τά ρωμαίικα τσάτρα πάτρα, μπέρδευε τις συλλαβές, ήθελε νά πει νάυαρχος κι έλεγε νάβρακος και τήν επανάσταση τήν έλεγε άνάσταση. "Ομως, ως είναι καλά τó κρασί, τέλεια τήν καταλαβαίναμε, και πότε με διαζ κρατούσαμε τά γέλια, πότε πάλι — τó 'χαμε κιόλα τσούξει κάμποσο — μάς έπαιρναν τά κλάματα.

— Λοιπόν (αυτά άπάνω κάτω μάς παραμυθολογούσε ή γριά σειρήνα στήν ευωδιά της αϋλή της), λοιπόν, έγώ που βλέπετε ήμουν, άχ! μεγάλη και τρανή. "Οχι, δέν ήμουν έγώ τού καφέ άμάν· ήμουν φουμισμένη άρτίστα και φορούσα μεταξωτές κομπινέζον με άληθινές δαντέλες. Μά ο έρωτας...

— Άναστένανε βαθιά. Κι άναψε καινούριο τσιγάρο από τή φωτιά τού Ζορμπά.

— Άγάπησα ένα «νάβρακο». "Η Κρήτη είχε πάλι «ανάσταση» κι οι στόλοι άραξαν στή Σούδα. "Υστερα από λίγες μέρες άραξα κι έγώ. "Ε μεγαλεια! "Επρεπε νά βλέπατε τούς τέσσερους

«νάβρακους», Ἀγγλίας, Γαλλίας, Ἰταλίας, καὶ τὸ Ροῦσο· ὅλο χρυσάφι, λουστρίνι παπούτσι καὶ φτερά στὸ κεφάλι. Σὰν κοκόροι. Μεγάλοι κοκόροι, 60 καὶ 70 ὀκτάδες ὁ καθένας· μὲ ἑξάμαν. Καὶ τί γένια! Σγουρά, ὀλομέταξα· μαῦρα, ξανθά, ψαρά, καστανά, καὶ πῶς μύριζαν! Καθένας εἶχε καὶ τὴ μυρωδιὰ τῆ δικιά του, καὶ ἔτσι τοὺς ξεχώριζα τὴ νύχτα· ὁ Ἑγγλέζος μύριζε κολόνια, ὁ Φραντσέζος διολέτα, ὁ Ροῦσος μύσχο καὶ ἡ Ἰταλία, ἄχ! ἡ Ἰταλία τρελαίνονταν γιὰ τὸ πατσουλί. Τί γένια, Χριστέ καὶ Παναγιά μου, τί γένια!

» Πολλὲς φορὲς καθόμασταν καὶ οἱ πέντε στὴ «ναβρακίδα» καὶ μιλούσαμε γιὰ τὴν «ἀνάσταση», ντεκολτὲ ὅλοι. Ἐγὼ μ' ἔνα μεταξωτὸ πουκαμισάκι πού κολνοῦσε ἀπάνω μου, γιὰτὶ μοῦ τὸ περέχουν σαμπάνια. Καλοκαίρι, βλέπεις. Μιλούσαμε λοιπὸν γιὰ τὴν «ἀνάσταση», σοβαρὲς κουβέντες, καὶ ἐγὼ ἔπιανα τὰ γένια καὶ τὰ παρακαλοῦσα νὰ μὴ βομβαρδίζουν τὰ καημένα τὰ Κρητικάρια. Τὰ βλέπαμε μὲ τὰ κιάλια, ἀπάνω σ' ἕνα βράχο, κοντὰ στὰ Χανιά· μικρὰ μικρὰ σὰ μερμήγκια, μὲ κάτι βρακάρια γαλάζια καὶ κίτρινες μπότες. Καὶ φώναζαν, φώναζαν ζήτω! ζήτω! καὶ εἶχαν καὶ μιὰ σημαία...

Τὰ καλάρια πού ἔκαναν φράχτη στὴν αὐλὴ κουνήθηκαν. Ἡ παλιά ναυαρχομάχα σταμάτησε τρομαγμένη ἀνάμεσα ἀπὸ τὰ καλάρια μικρὰ παμπόνηρα μάτια σπίθισαν. Τὰ παιδιὰ τοῦ χωριοῦ εἶχαν μυριστεῖ τὸ γλέντι μας καὶ παρακάτσειαν.

Ἡ σαντέζα ἔκαμε νὰ σηκωθεί, μὰ δὲν τὰ κατάφερε· εἶχε φάει καὶ πιεῖ πολὺ, κάθισε κάτω ἰδρωμένη. Ὁ Ζορμπᾶς ἄρπαξε ἀπὸ χάμω μιὰν πέτρα· τὰ παιδιὰ σκόρπισαν γιουχατζοντας. — Λέγε, κυρα-νεράιδα μου, λέγε, χρυσό μου! ἔκαμε ὁ Ζορμπᾶς, ζυγώνοντας τὴν καρέκλα του.

— Ἐλεγα λοιπὸν στὸν Ἰταλό, πού εἶχα καὶ τὸ περισσότερο θάρρος· τοῦ ἔπιανα τὰ γένια καὶ τοῦ ἔλεγα: «Καναδάρο μου — ἔτσι τὸν ἔλεγον — Καναδουράκι μου, μὴν κάμεις μπούμ! μπούμ! Μὴν κάμεις μπούμ! μπούμ!»

» Πόσες φορὲς ἐγὼ πού βλέπεις γλίτωσα τοὺς Κρητικούς ἀπὸ τὸ θάνατο! Πόσες φορὲς δὲν ἦταν τὰ κανόνια ἔτοιμα, καὶ

ἐγὼ κρατοῦσα τὰ γένια τοῦ «νάβρακου» καὶ δὲν τὸν ἄφηναν νὰ κάμει μπούμ! μπούμ! Μὰ ποῖός μου χρωστάει χάρη; Ἄν εἶδατε σεῖς παράσημο, εἶδα καὶ ἐγώ...

Θύμωσε ἡ μαντάμ Ὁρτάνς γιὰ τὴν ἀχαριστία τῶν ἀνθρώπων, χτύπησε τὴ γροθίτσα της τὴ μαλακιά, τὴ ζαρωμένη, στὸ τραπέζι. Καὶ ὁ Ζορμπᾶς ἄπλωσε στ' ἀνοιγμένα, πολυδουλεμένα γόνατα καὶ τ' ἄρπαξε, τάχατε ἀπάνω στὴ συγκίνηση, καὶ φώναξε:

— Μπουμπουλίνα μου, νὰ σὲ χαρῶ, μὴν κάμεις μπούμ! μπούμ!

— Κάτω τὰ ξερά σου! ἔκαμε ἡ κυρά μας χιχιρίζοντας· γιὰ ποιά μὲ πῆρες, καλέ;

Καὶ τοῦ ῥιξε μιὰν τρυφερὴ ματιά.

— Ὑπάρχει Θεός, ἔλεγε ὁ παμπόνηρος γεροζούρης, μὴ μοῦ στενοχωριέσαι, Μπουμπουλίνα μου! Ὑπάρχει Θεός· ἐδῶ εἶμαστε καὶ ἐμεῖς· μὴν ἀναστενάζεις.

Σήκωσε ἡ γριὰ φραντσέζα τὰ ξινισμένα μπλάθα ματάκια της στὸν οὐρανό, μὰ εἶδε τὸν παπαγάλο της πού κοιμόταν στὸ κλουβὶ του, καταπράσινος.

— Καναδάρο μου, Καναδουράκι μου, γουργούρισε ἐρωτικά.

Καὶ ὁ παπαγάλος γινώρισε τὴ φωνή, ἀνοίξε τὰ μάτια, γαντζώθηκε ἀπὸ τὰ σύρματα τοῦ κλουδιοῦ καὶ ἄρχισε νὰ φωνάζει μὲ βραχνὴ φωνὴ ἀνθρώπου πού πνίγεται:

— Καναδάρο! Καναδάρο!

— Παρὼν! φώναξε ὁ Ζορμπᾶς καὶ ἄπλωσε πάλι τὸ χέρι στὰ πολυδουλεμένα γόνατα, σὰ νὰ θελε νὰ κάμει κατοχή.

Ἡ γριὰ σαντέζα τρίφτηκε στὴν καρέκλα καὶ ἀνοίξε πάλι τὸ ζαρωμένο στοματάκι:

— Πολέμησα καὶ ἐγὼ, στῆθος μὲ στῆθος, παλικαρίσια. Μὰ ἤρθαν καὶ οἱ κακὲς μέρες· ἡ Κρήτη λευτερώθηκε, οἱ στόλοι πῆραν διαταγὴ νὰ φύγουν. «Τί θ' ἀπογίνω ἐγὼ — ξεφώνιζα καὶ ἔπιανα τὰ τέσσερα γένια. Ποῦ θὰ μὲ ἀφήσετε; Συνήθισα στὰ μεγαλεῖα, συνήθισα στίς σαμπάνιες καὶ τὰ κοτόπουλα, συνήθισα στὰ ναυτάκια πού μοῦ κάναν σχῆμα, στὰ κανόνια πού μὲ κοίταζαν, νὰ τὰ χαρῶ! ἔτσι, πλαγιαστά, γεμάτα, σὰν ἀν-

τρες! Τί θ' απογίνω ἐγώ, τέσσερεις φορές χήρα, «νάδρακοί» μου;

» Κι αὐτοὶ γελοῦσαν — ἄχ, οἱ ἄντρες! — μὲ γέμισαν λίρες ἐγγλέζικες, λιρέτες, ρούδλια καὶ φράγκα. Ἐβαλα στὶς κάλτσες μου καὶ στὸν κόρφο μου καὶ στὰ σκαρπινάκια. Κι ἔκλαιγα τὴν τελευταία βραδιά καὶ φώναζα. Κι οἱ «νάδρακοι» μὲ λυπήθηκαν, γέμισαν τὴν μπακιέρα σαμπάνια, μὲ δούτηξαν μέσα κι ἔκανα μπροστὰ τους τὸ μπάνιο μου — εἴχαμε, θλέπεις, τὸ θάρρος — κι ὕστερα βουτοῦσαν μέσα τὰ ποτήρια κι ἤπιαν ὅλη τὴ σαμπάνια, καλὴ τους ὥρα! Καὶ μέθυσαν κι ἔσθησαν τὰ φῶτα...

» Τὸ πρῶτ' ἡμέριζα ὅλη, πατωσιές πατωσιές, βιολέτα, κολόνια, μύσκο καὶ πατσουλί. Καὶ τίς τέσσερεις μεγάλες Δυνάμεις — τὴν Ἀγγλία, τὴ Ρουσία, τὴ Γαλλία, τὴν Ἰταλία — τίς κρατοῦσα ἐδῶ, ἐδῶ στὸν κόρφο μου καὶ τίς ἐπαίζα, νά, ἔτσι!

Κι ἀνοίγε ἡ μαντάμ Ὁρτάνς τὰ κοντοῦλὰ παχουλά βραχιόλια της, καὶ τ' ἀνέβαζε, τὰ κατέβαζε, σὰ νὰ ταχτάριζε στὰ γόνατά της μωρό.

— Νά, ἔτσι, ἔτσι! Κι ἅμα ξημέρωσε, ἄρχισαν οἱ κανονιές, σὰς ὀρκίζουμαι στὴν τιμὴ μου, ἄρχισαν οἱ κανονιές, καὶ μὲ πῆρε μιὰ ἀσπρη βάρκα μὲ δώδεκα κουπιὰ καὶ μ' ἔβγαλε ἔξω στὰ Χανιά...

Ἐπιασε τὸ μαντιλάκι της κι ἄρχισε νὰ κλαίει ἀπαρηγόρητα.

— Μπουμπουλίνα μου, φώναξε ὁ Ζορμπᾶς κατασυγκινημένος, κλείσε τὰ ματάκια σου... Κλείσε τὰ βρατάκια σου, χρυσό μου ἐγὼ εἶμαι ὁ Καναδάρο!

— Κάτω τὰ ξερά σου, σοῦ λέω! ἔγρουξε πάλι ἡ κυρά μας ναζλίδικα. Ὅριστε μοῦτρα! Ποῦ ναι οἱ χρυσές σπαλέτες, τὸ τρικαντό, τὰ μυρωδάτα γένια; Ἀχ! ἄχ!

Ἐσφιξε γλυκὰ τὸ χέρι τοῦ Ζορμπᾶ κι ἄρχισε πάλι νὰ κλαίει.

Δρόσισε. Σωπάσαμε. Ἡ θάλασσα πέρα ἀπὸ τὰ καλάμια ἀναστένανε τώρα ἡσυχά, τρυφερά. Ὁ ἀγέρας εἶχε πέσει, ὁ ἥλιος βασίλειψε. Δυὸ καλοθρεμμένα κοράκια πέρασαν ἀπὸ πάνω

μας, καὶ τὰ φτερά τους σοῦριξαν σὰ νὰ σκίστηκε μεταξὺ τὸ παῖ — τὸ μεταξὺ τὸ πουκάμισο, νὰ ποῦμε, μιᾶς σαντέζας.

Τὸ σούρουπο ἔπεφε χρυσὴ σκόνη καὶ πασπάλιζε τὴν αὐλή. Τὸ τσουλούφι τῆς μαντάμ Ὁρτάνς πῆρε φωτιὰ καὶ κουνιόταν βλαία στὸ βραδινὸ ἀγεράκι, σὰ νὰ 'θελε νὰ φύγει, νὰ μεταδώσει τὴν πυρκαγιὰ στ' ἀντικρινὰ κεφάλια. Τὰ μεσανοιγμένα στήθη της, τ' ἀνοιγμένα γεροντόπαχα γόνατά της, οἱ ζάρες τοῦ λαιμοῦ της, τὰ ξεπατωμένα γοδάκια της γέμισαν χρυσάφι.

Ἡ γριά μας σειρήνα ἀνατρίχιασε. Μεσόκλεισε τὰ κοκκινισμένα ἀπὸ τὰ δάκρυα καὶ τὸ κρασί ματάκια της, καὶ πότε κοίταξε ἐμένα, πότε τὸ Ζορμπᾶ, ποῦ μὲ στεγνὰ τραγίσια χεῖλια ἀποκρεμιόταν στὸν κόρφο της. Μᾶς κοίταξε καὶ τοὺς δυὸ ἐρωτηματικά — εἶχε σκοτεινιάσει πιά γιὰ καλὰ — καὶ προσπαθοῦσε νὰ χωρίσει ποιοὺς ἀπὸ τοὺς δυὸ μας εἶναι ὁ Καναδάρο. — Μπουμπουλίνα μου, τῆς γουργούριζε μὲ περιπάθεια ὁ Ζορμπᾶς, κι εἶχε τώρα καθαλικάψει τὸ γόνατό του τὸ γόνατό της· δὲν ὑπάρχει Θεός, δὲν ὑπάρχει διάολος, μὴ μοῦ στενοχωριέσαι. Σήκωσε τὸ κεφαλάκι σου, ἀκούμπησε τὸ χεράκι σου στὸ μάγουλο καὶ τράβα τὸν ἀμανέ, νὰ πεθάνει ὁ Χάρος!

Ὁ Ζορμπᾶς εἶχε πάρει φωτιὰ! Μὲ τὸ δεξὸ του χέρι ἔστριβε τὸ μουστάκι του, κι ἄπλωνε τὸ ζερβό του στὴ ζαλισμένη σαντέζα. Μιλοῦσε μὲ κομμένη ἀναπνοή καὶ τὰ μάτια του εἶχαν γλαρώσει. Σίγουρα δὲν ἔβλεπε τώρα πιά μπροστὰ του τὴ δαμμένη ἐτόυτη μπαλαστωμένη γριά, παρὰ ἀλάκερο τὸ «θηλυκὸ γένος», ὅπως συνήθιζε νὰ λέει τὴ γυναίκα. Ἡ ἀτομικότητα ἀφανίζονταν, τὸ πρόσωπο χάνονταν, νέα ἢ σαράβαλο, ὁμορφὴ ἢ ἀσχημὴ, καταντοῦσαν παραλλαγές ἀσήμαντες· πίσω ἀπὸ κάθε γυναίκα ὀρθώνονταν αὐστηρό, ἱερό, γεμάτο μυστήριο, τὸ πρόσωπο τῆς Ἀφροδίτης.

Αὐτὸ τὸ πρόσωπο ἔβλεπε ὁ Ζορμπᾶς, μὲ αὐτὸ μιλοῦσε, αὐτὸ λαχτάριζε, κι ἡ μαντάμ Ὁρτάνς ἦταν μονάχα μιὰ ἐφήμερη διάφανη μάσκα· κι ὁ Ζορμπᾶς τὴν ἔσκιζε γιὰ νὰ φιλήσει τὸ αἰῶνιο στόμα.

— Σήκωσε τὸ χιονάτο λαιμό σου, χρυσό μου, ξανάρχισε πα-

ρακλητικιά, λαχανιασμένη ή φωνή του σήκωσε τὸ χιονάτο λαιμό σου, τράβα τὸν ἀμανέ!

Κι ή γριὰ σαντέζα ἀκούμπησε τὸ πολυπλάνητο, σκασμένο ἀπὸ τίς μπουγάδες χέρι στὸ μάγουλό της καὶ τὰ ματάκια της λιγώθηκαν· ἔσυρε μιὰ θλιβερή ἀγριοφωνάρα κι ἄρχισε τὸ ἀγαπημένο της, χιλιοειπωμένο της τραγούδι, κοιτάζοντας — εἶχε πιά κάμει τὴν ἐκλογή της — μὲ λιγωμένα μάτια τὸ Ζορμπᾶ:

«Εἰς τὸ ρεῦμα τῆς ζωῆς μου
διατὶ νὰ σέ ἀπαντήσω...»

Κι ὁ Ζορμπᾶς τινάχτηκε, ἔφερε ἀπὸ μέσα τὸ σαντούρι, κάθισε διπλοπόδι χάμω, τό γδυσε, τὸ ἀπίθωσε ἀπάνω στὰ γόνατά του, ἄπλωσε τίς χεροῦκλες του.

— ὦχου! ὦχου! μούγκρισε· πάρε μαχαίρι, σφάξε με, Μπουμπουλίνα μου!

Κι ὅταν ἄρχισε νὰ πέφτει ή νύχτα καὶ κατρακύλησε στὸν οὐρανὸ ὁ Ἀποσπερίτης κι ἀκούστηκε ή συνένοχη μαυλιστική φωνή τοῦ σαντουριοῦ, ή μαντάμ Ὁρτάνς, παραγεμισμένη μὲ κότα καὶ ρύζι καὶ μύγδαλα καθουρντισμένα καὶ κρασί, ἔγειρε βαριά στὸν ὦμο τοῦ Ζορμπᾶ κι ἀναστέναξε. Τρίφτηκε ἀλαφριά στίς κοκαλιάρικες του πλάτες, χασμουρήθηκε, ἀναστέναξε πάλι.

Ὁ Ζορμπᾶς μοῦ ᾔνεψε· χαμήλωσε τὴ φωνή:

— Ἀνάψαν τὰ μπατζάκια της, ἀφεντικό· φεύγα!

Ε ΗΜΕΡΩΣΕ Ο ΘΕΟΣ, ΑΝΟΙΞΑ ΤΑ ΜΑΤΙΑ ΚΙ ΕΙΔΑ ἀντίκρα μου τὸ Ζορμπᾶ νὰ κάθεται διπλοπόδι στὴν ἄκρη τοῦ κρεβατιοῦ του καὶ νὰ καπνίζει, σὲ βαθιὰ συλλογή. Κρατοῦσε στυλωμένα τὰ μικρὰ στρογγυλά του μάτια στὸ φεγγίτη μπροστά του, ποῦ εἶχε ἀρχίσει νὰ γαλαχτώνεται ἀπὸ τὸ φῶς τῆς αὐγῆς. Τὰ μάτια του ἦταν πρησμένα, ὁ γυμνὸς λαιμός του ὁ κοκαλιάρικος τανύζονταν μακρουλὸς, ἀνώμαλος, σὰν ὀρνιου.

Εἶχα τραβηχτεῖ ἐνωρὶς χτὲς βράδου ἀπὸ τὸ γλέντι καὶ τὸν εἶχα ἀφήσει μονάχο μὲ τὴ γριὰ γοργόνα.

— Φεύγω, εἶπα, καλὴ διασκέδαση, Ζορμπᾶ· καὶ καλὴ δύναμη!

— Στὸ καλὸ, ἀφεντικό, ἔκαμε ὁ Ζορμπᾶς· ἀφησέ μας ἐμᾶς νὰ βγάλουμε τὰ μάτια μας.

Φαίνεται θὰ τὰ ὅγαλαν, γιατί στὸν ὕπνο μου σὰ ν' ἀκουσα σιγανὰ γουργουρητά, καὶ μιὰ στιγμή σὰ νὰ σείστηκε ή διπλανή κάμαρα· ὕστερα μὲ πῆρε πάλι ὁ ὕπνος. Πέρα πιά ἀπὸ τὰ μεσάνυχτα ἐνίωσα τὸ Ζορμπᾶ νὰ μπαίνει ξυπόλυτος καὶ νὰ πέφτει στὸ στρώμα του ἐλαφριά ἐλαφριά, μὴ μὲ ξυπνήσει.

Καὶ τώρα, ξημερώματα, τὸν ἔβλεπα νὰ κοιτάζει πέρα, κατὰ τὸ φῶς, καὶ τὸ μάτι του δὲν εἶχε ἀκόμα ἀνάψει· ἐνιωθες, ἦταν βυθισμένος σὲ πηχτὴ ἀναγάλλια, δὲν εἶχαν ἀκόμα μαθήσει ἀπὸ τὰ μελίγγια του οἱ φτέρουγες τοῦ ὕπνου. Ὁσυχά, παθητικά, παραδίδουνταν σ' ἓνα μισοσκότεινο, ἀργοκίνητο σὰ μέλι, ποτάμι· κυλοῦσε ὁ κόσμος, χῶματα, νερά, λογισμοί, ἀν-

ΗΜΕΡΩΜΑΤΑ ΑΝΑΚΑΘΙΣΕ Ο ΖΟΡΜΠΑΣ ΣΤΟ στρώμα του και με ξύπνησε :

— Κοιμάσαι, άφεντικό ;
— Τί τρέχει, Ζορμπά ;
— Είδα όνειρο. Παράξενο όνειρο· θά 'χουμε, θαρρώ, γρήγορα ταξίδι. "Ακουσε νά γελάσεις. "Ήταν, λέει, έδω στο λιμάνι ένα βαπόρι μεγάλο, σάν πολιτεία. Σφύριζε νά φύγει. Κε, εγώ έτρεχα, λέει, από τó χωριό, νά τó προφτάσω· και κρατούσα κι ένα παπαγάλο στο χέρι. Φτάνω, σκαρφαλώνω στο βαπόρι, έρχεται ó καπετάνιος. «Είσιτήριο!» μου φωνάζει. «Πόσο κáνει ;» ρωτώ και δγάζω μιá φύχτα χαρτιά από την τσέπη μου. «Χίλιες δραχμές. — Βρέ άμάν, δέν κάνει όχτακόσιες ; του κáνω. — "Οχι, χίλιες. — Δέν έχω παρά όχτακόσιες, πάρ' τις! — Χίλιες, μήτε πεντάρα παρακάτω! "Αλλιώς, τράβα έξω· γρήγορα!» Θύμωσα τότε κι εγώ : «"Ακουσε, καπετάνιο, του λέω, τó καλό πού σου θέλω, πάρε τις όχτακόσιες πού σου δίνω, άλλιώς θά ξυπνήσω, κακομοίρη, και θά τις χάσεις κι αυτές!»

‘Ο Ζορμπάς έσπασε στα γέλια :

— Μωρέ, τί μηχανή είναι ó άνθρωπος! Τη; δάξεις ψωμί, κρασί, ψάρια, ραπανάκια και θγαίνουν άναστεναγμοί, γέλια κι όνειρατα. Έργοστάσιο! Μέσα στο κεφάλι μας είναι, θαρρώ, ένα κινηματογράφος από κείνους πού μιλούνε.

"Αξαφνα ó Ζορμπάς τινάχτηκε από τó στρώμα του :

— Μά γιατί ó παπαγάλος ; έκαμε άνήσυχος. Τί πάει νά πει ó παπαγάλος πού 'φευγε μαζί μου ; "Ωχου, θαρρώ...

Δέν πρόφτασε νά τελειώσει· ένας μαντατοφόρος, κοντός,

κοκκινوترίχης, σά διάολος, έμπαινε μέσα κοντανασáινοντας.
— Για τó Θεό! φωνάζει ή κακομοίρα ή μαντάμα, νά μηνύσουμε, λέει, τó γιατρό νά 'ρθει, γιατί πεθαίνει, λέει, πεθαίνει ή κακομοίρα και θά 'χετε τó κρίμα της.

Ντράπηκα· μέσα στην άναστάτωση πού μάς έβαλε ή χήρα, την είχαμε ξεχάσει όλότελα τή γριά φιλενάδα μας.

— Πονάει ή μαυροσκότεινη, έξακολούθησε κεφάτος ó κοκκινوترίχης, δήχει, όλο τó χάνι κουνιέται. "Ε μωρέ, γαιδουρό-δηχας! Γκούχ! γκούχ! κουνιέται τó χωριό.

— Μή γελάς, του φώναξα, σάπα.

"Επιασα ένα κομμάτι χαρτί, έγραψα :

— Έτρέχα, πήγαινε τó γραμματάκι αυτό στο γιατρό· νά μη γυρίσεις πίσω αν δέν τόν δεις νά καθαλικάει τή φοράδα του· άκους ; Φεύγα!

"Αρπαξε τó γραμματάκι, τó στρίμωξε στη ζώνη του και πήρε τόν άνήφορο.

‘Ο Ζορμπάς είχε κίολα πεταχτεί άπάνω· ντύθηκε διαστικός, άμίλητος.

— Περίμενε, έρχομαι μαζί σου, του κáνω.

— Βιάζομαι, διάζομαι... είπε και δρόμωσε κατá τó χωριό.

"Υστερα από λίγη ώρα έπαιρνα κι εγώ την ίδια στράτα.

"Ερημο τó περιβόλι της χήρας· ó Μιμηθός κάθουνταν άπόξω, μαζεμένος, άγριεμένος, σά δαρμένο σκυλί. Είχε άδυνατίσει, τά μάτια του είχαν βουλιάξει μέσα στις κόχες τους, έκαιγαν. Στράφηκε, με πήρε τó μάτι του, άρπαξε μιάν πέτρα.

— Τί κάνεις έδω, Μιμηθό ; ρώτησα κι έριξα λαχταριστή ματιά στο περιβόλι.

"Ενιωσα γύρα στο λαιμό μου δυό ζεστά παντοδύναμα μπράτσα... Μυρωδιά από λεμονανθούς και δαφνόλαδο. Δέ μιλούσαμε· έδλεπα στα σουρουπώματα τά μάτια της πυρωμένα, φιχαλιστά, κατάμαυρα· και τά δόντια της, τριμμένα με καρυδόφυλλο, γυάλιζαν κοφτερά και κάτωσπρα.

— Τί ρωτάς ; έγρουξε ó Μιμηθός· άε, τράβα στη δουλειά σου!

— Θες ένα τσιγάρο ;

— Τό'κοφα. Όλοι είστε παλιάνθρωποι. Όλοι! Όλοι! Όλοι!
Σταμάτησε λαχανιασμένος, σά νά ζητούσε τīs λέξεις και
δέν τīs έβρισκε.

— Παλιάνθρωποι... άτιμοι... ψευτες... Φονιάδες!

Σά νά δρήςκε τή λέξη πού ζητούσε, πετάχτηκε άπάνω,
χτύπησε τά παλαμάκια :

— Φονιάδες! φονιάδες! φονιάδες! σκλήριζε και τόν πήραν
τά γέλια.

Σφίχτηκε ή καρδιά μου :

— Έχεις δίκιο, Μιμηθό, έχεις δίκιο! μούρμούρισα κι έφυγα
μέ γρήγορο δήμα.

Στό έμπα του χωριού είδα τό γερο-Άναγνώστη, σκυμμέ-
νο στό ραβδί του, νά κοιτάζει μέ προσοχή δυο κίτρινες πετα-
λουδες πού κυνηγιούνταν άπάνω στό άνοιξιάντικο χορτάρι. Τώ-
ρα πού γέρασε και δέν τόν έτρωγαν πιά οί έγγοιες για τό χω-
ράφι, για τή γυναίκα, για τά παιδιά, είχε καιρό και κοίταζε
τόν κόσμο. Είδε τόν Ισκιο μου άπάνω στό χώμα, σήκωσε τό
κεφάλι :

— Για πού μέ τό καλό, πρωί πρωί; μου κάνει.

Μά θά 'δε τό πρόσωπό μου άνήσυχο, και χωρίς νά περι-
μένει άπόκριση :

— Κάνε γρήγορα, παιδί μου· προφταίνεις τη δέν τήν προ-
φταίνεις ζωντανή... Έ τήν άμοιρη!

Τό φαρδύ πολυδουλεμένο κρεβάτι, τό πιό πιστό της σύ-
νεργο, είχε μετατοπιστεί καταμεσής στη μικρή καμαρούλα
και τή γέμιζε δηλ. Άπό πάνω της έσκυβε ό έμπιστος μυστι-
κοσύμβουλος της, μέ τό πράσινο φράκο του, μέ τόν κίτρινο
σκούφο του, μέ τό στρογγυλό κακότροπο μάτι, συλλογισμέ-
νος κι άνήσυχος, ό παπαγάλος. Κοίταζε κάτω τήν κυρά του
νά κείτεται και νά δόγκει· και γύρναε κορτά πλάι τό άνθρω-
πόμορφο κεφάλι του ν' άκούσει...

"Οχι, όχι, δέν ήταν οί τόσο γνώριμοί του έρωτοπλανταγμέ-
νοι στεναγμοί, τά τρυφερά γουργουρίσματα τής περιστέρας,
τά γαργαλισματα... Κι ό ιδρώτας, έτσι πού 'τρεχε σπειρω-

τός και παγωμένος στό πρόσωπο τής κυράς του, και τά λι-
ναρένια, άπλυτα, άχτένιστα μαλλιά, τά κολλημένα στό μελίγ-
για, και τά βαριά έτούτα στρουφογυρίσματα στό κρεβάτι,
πρώτη φορά τά 'βλεπε ό παπαγάλος, κι άνησυχοδσε... Έκα-
νε νά φωνάξει : «Καναβάρο! Καναβάρο!» μά ή φωνή του δέν
περνούσε άπό τό πνιγμένο του λαρύγγι.

Κι ή έρμησκότεινη ή κυρά του βογκούσε, και τά μαρα-
μένα ντάντουλα μπράτσα της άνέβαζαν, κατέβαζαν τά σεντό-
νια, πλαντούσε. Ήταν ξεθαμμένη, φλασκισμένη, μύριζε ξινή
δρωτίλα και κρέας πού άρχίζει νά σέπεται. Τά γοβάκια της,
ξεπατωμένα, στραβοπατημένα, ξεπρόβαιναν άπό τό γύρο του
κρεβατιού, κι ή καρδιά σου πιάνουνταν νά τά δλέπεις· περισ-
σότερο τά γοβάκια αυτά σέ πίκραιναν άπό τήν ίδια τήν κυ-
ρά τους.

Ό Ζορμπάς, καθισμένος δίπλα στό μαξιλάρι τής άρρωστης,
κοίταζε τά δυο γοβάκια και δέν μπορούσε νά ξεκολλήσει τά
μάτια του άπό πάνω τους· έσφιγγε τά χείλια για νά δαστά-
ξει τό κλάμα. Μπήκα μέσα, στάθηκα πίσω άπό τό Ζορμπά,
μά αυτός δέ μέ άκουσε.

Ή δύστυχη τινάζουνταν νά πάρει άνάσα, πλαντούσε. Άρ-
παξε ό Ζορμπάς άπό τό καρφι ένα καπελίνο μέ πάνινα τρι-
αντάφυλλα νά τής κάμει άγέρα· γρήγορα γρήγορα κουνιόταν
ή χερούκλα του κι άδέξια, σά νά 'χε μπροστά του δρεμένα
κάρβουνα και τά σύμπαινε ν' άνάφουν.

"Ανοιξε τά μάτια της τρομαγμένη· κοίταξε γύρα της· ό
κόσμος είχε θαμπώσει, δέν ξεκρίνε κανένα· μήτε τό Ζορμπά
μέ τό ροδοκόκκινο καπελίνο.

Σκοτάδι γύρα της, άνέβαιναν γαλάζοι άχνοί άπό τή γής
κι άλλαζαν, συνάλλαζαν, πότε στόματα πού χαχάριζαν, πότε
πόδια νυχάτα πού ζύγωναν, πότε μαύρες φτερούγες.

Κάρφωσε ή κακόμοιρη τά νύχια της στό καταλερωμένο
μαξιλάρι, τό λεκιασμένο άπό τά κλάματα, τά σάλια και τόν
ιδρώτα, κι έσυρε φωνή μεγάλη :

— Ντέν τέλω νά πετάνω! Ντέν τέλω!

Μὰ οἱ δυὸ μοιρολόητρες τοῦ χωριοῦ εἶχαν κιόλα πάρει τὴ μυρωδιά της κι εἶχαν καταφτάσει· γλίστρηξαν μέσα στὴν κάμαρα καὶ στρωνιάστηκαν κατάχαμα, μὲ τὴ ράχη ἀκουμπισμένη στὸν τοίχο.

Ὁ παπαγάλος, μὲ τὸ στρογγυλὸ του μάτι εἶδε, θύμωσε, τέντωσε τὸ λαιμό, φώναξε: «Καναδό...» μὰ ὁ Ζορμπᾶς ἀπλωσε διακολισμένος τὴ χερούκλα ἀπάνω ἀπὸ τὸ κλουβὶ κι ὁ παπαγάλος λούφαξε.

Κι ἀκούστηκε πάλι ἡ πνιχτὴ ἀπελπισμένη κραυγὴ:
— Ντὲν τέλω νὰ πετάνω! Ντὲν τέλω.

Δυὸ ἀμούστακα λισκαμένα παλικάρια πρόβαλαν στὴν πορτα, κοίταξαν καλὰ καλὰ τὴν ἄρρωστη, ἔκαναν χαρούμενοι νόημα ὁ ἓνας τοῦ ἄλλου κι ἐξαφανίστηκαν.

Καὶ μονομιᾶς ἀκούστηκαν στὴν αὐλὴ τρομαγμένα κακαρίσματα καὶ φτερουητά, σὰν κάποιος νὰ κυνηγοῦσε νὰ πιάσει τίς ὄρνιθες.

Ἡ πρώτη μοιρολόητρα, ἡ γρια-Μαλαματένια, στράφηκε στὴ συντρόφισσά της:

— Τοὺς εἶδες, θεια-Λενιώ μου, τοὺς εἶδες; Βιάζονται οἱ λισκαμένοι, θὰ σφάξουν τώρα τίς ὄρνιθες, νὰ τίς ξεκοκαλίσουν. Ὅλοι οἱ ρέμπελοι τοῦ χωριοῦ μαζώχτηκαν στὴν αὐλὴ κι ὅπου ὅπου θὰ κάμουνε ρεσάλτο!

Στράφηκε κατὰ τὸ κρεβάτι τῆς ἐτοιμοθάνατης:

— Πέθανε, μωρή, γρήγορα, μурμουρίζε ἀπὸ τὰ σπλάχνα της, πέθανε γρήγορα νὰ προφτάσουμε κι ἐμεῖς νὰ φάμε!

— Νὰ σοῦ πῶ τοῦ Θεοῦ τὴν ἀλήθεια, εἶπε ἡ θεια τὸ Λενιό, σουφρώνοντας τὸ φαφούτικο στοματάκι της, νὰ σοῦ πῶ τοῦ Θεοῦ τὴν ἀλήθεια, κυρα-Μαλαματένια μου, καλὰ κάνουν... Ἀρπάξε νὰ φᾶς καὶ κλέψε νὰ ᾿χεις, μοῦ παράγγελε νὰ συχωρεμένη ἢ μάνα μου. Νὰ ποῦμε κι ἐμεῖς μάνι μάνι τὰ μοιρολόγια, νὰ προφτάσουμε κανένα μεζέ, ν' ἀρπάξουμε καμιὰν κουδαρίττρα, νὰ συχωρέσουμε τὴν ψυχὴ της. Παιδιά, σκυλιά, μαθές, δὲν εἶχε, ποιὸς θὰ φάει τίς ὄρνιθές της καὶ τὰ κουνέλια; Ποιὸς θὰ πιεῖ τὸ κρασί της; Ποιὸς θὰ κληρονομήσει τίς

κουδαρίστρες της, τίς τσατσάρες, τίς καραμέλες; Ἔ, τί νὰ σοῦ πῶ, κυρα-Μαλαματένια μου, ὁ Θεὸς νὰ μοῦ συχωρέσει, μὰ ἔτσι μοῦ ῥχεται νὰ χυθῶ, κι ὅ,τι ἀρπάξω!

— Στάσου, μωρή θεοσκοτωμένη, μὴ διάζεσαι, ἔκαμε ἡ κυρα-Μαλαματένια κι ἀρπάξε τὴ συντρόφισσά της ἀπὸ τὸ μπράτσο· τὰ ἴδια δά, μὰ τὸ Θεό, ἔχω κι ἐγὼ στὸ νοῦ μου, μὰ ἄσε νὰ ξεψυχήσει πρώτας!

Ὡστόσο ἡ κακόμοιρη ἡ μαντάμ Ὀρτάνς ἔφαχνε ἀρπαχτά κάτω ἀπὸ τὸ μαξιλάρι της, κάτι ζητοῦσε. Εἶχε ξετρομπώσει μέσα στὸ σεντούκι της, εὐτὺς ὡς ἔνιωσε τὸν κίνδυνο, ἔνα Χριστὸ σταυρωμένο, ἀπὸ ἄσπρο γυαλιστερό κόκαλο καὶ τὸν ἔχωσε κάτω ἀπὸ τὸ προσκεφάλι της. Χρόνια τώρα τὸν εἶχε ἀποξεχάσει μέσα στίς ξεσκισμένες της πουκαμισές καὶ τὰ βελουθένια της κουρέλια, στὸν πάτο τοῦ σεντουκιού. Σὰ νὰ ᾿ταν ὁ Χριστὸς κανένα γιαιτρικό, ποῦ τὸ παίρνεις μονάχα σὰν ἀρρωστήσεις βαριά· ὅσο ζοῦμε καὶ καλοζοῦμε καὶ τρώμε καὶ πίνουμε καὶ φιλοῦμε, δὲ μᾶς χρειάζεται.

Βρῆκε ψαχουλενὰ τὸν κοκαλénιο Χριστὸ καὶ τὸν κόλλησε ἀπάνω στὸ μουσκεμένο κρεμάμενο στῆθος της.

— Κριστούλη μου... Κριστουλάκι μου... μурμουρίζε ἐρωτόπαθα κι ἐσφιγγε καὶ φιλοῦσε τὸν τελευταῖο της ἐραστή.

Τὰ λόγια της, μισὸ φραντσέζικα, μισὸ ρωμαίικα, μπερδεύονταν ἐλο τρυφερότητα καὶ πάθος. Κι ὁ παπαγάλος ἀκουσε, ἔνιωσε πὼς ἔλλαξε ὁ τόνος τῆς φωνῆς, θυμήθηκε περασμένες ὀλονυχτίες καὶ τινάχτηκε ἀπάνω χαρούμενος:

— Καναδό! Καναδό! βραχνόκραζε σὰν κόκορας ποῦ φωνάζει τὸν ἥλιο.

Ὁ Ζορμπᾶς δὲν κουνήθηκε τώρα νὰ τοῦ πνίξει τὴ φωνή. Κοίταξε μὲ σπλάχνος τὴ γυναῖκα νὰ κλαίει καὶ νὰ φιλεῖ τὸ σταυρωμένο Θεὸ καὶ νὰ χύνεται ἀναπάντεχη γλύκα στὸ ξεπνεμένο, ἀρμολιωμένο πρόσωπο.

Ἡ πόρτα ἀνοῖξε, ὁ γερο-Ἀναγνώστης μπῆκε ἀκροπάτητα καὶ κρᾶτοῦσε τὸ σκαῖφο του στὸ χέρι· ζύγωσε τὴν ἄρρωστη, ἔσκυψε, ἔκαμε μετάνοια:

— Συχώρεσέ με, μαντάμα, τῆς εἶπε, συχώρεσέ με κι ὁ Θεός νὰ σὲ συχωρέσει. Ἄν καμιὰ φορὰ ξεστόμισα κι ἓνα βαρὺ λόγο, ἄνθρωποι εἴμαστε, συχώρεσέ με!

Μὰ ἡ μαντάμα ἦταν τώρα ξαπλωμένη ἡσυχη, θυσισμένη σὲ ἀνείπωτη εὐδαιμονία, καὶ δὲν ἄκουσε τὸ γερο-Ἀναγνώστη. Ὅλα τῆς τὰ βάσανα εἶχαν σβήσει, τὰ ἔρμα τὰ γεράματα, οἱ φτώχειες, οἱ ἐξευτελισμοί, τὰ πικραμένα θράδια ποὺ κάθουνταν στὸ ἔρημο κατώφλι τῆς κι ἐπλεκε μπαμπακερές χωριάτικες κάλτσες, σὰ μιὰ ἀσήμαντη τίμια γυναικούλα. Αὐτὴ, ἡ Παριζιάνη, ἡ τσαχπίνη, ἡ μπιρμπιλομάτα, ποὺ ἔπαιζε στὰ γόνατά τῆς τίς τέσσερεις Μεγάλες Δυνάμεις καὶ ποὺ τὴ χαιρετοῦσαν τέσσερεις μεγάλοι στόλοι!

Θάλασσα καταγάλανη, κύματα ἀφρισμένα, τὰ σιδερένια πλεούμενα κάστρα χορεύουν, λογιῆς λογιῆς σημαίες κυματίζουν στὰ κοντάρια. Πέρδικες ψήνουνται καὶ μυρίζουν, καὶ μπαμπούνια στὴ σκάρη, κι ἔρχονται τὰ παγωμένα φρούτα μέσα στὰ πελεκητὰ κρύσταλλα, καὶ τινάζεται ὁ φελλὸς τῆς σαμπάνιας ὡς τὰ σιδερένια ταβάνια τοῦ θωρακωτοῦ.

Γένια μαῦρα, καστάνι, ψαρά, τετράξανθα, μυρωδιές τερσάρων λογίων, κολόνια, βιολέτα, μόσχος, πατσουλί, οἱ πόρτες τῆς σιδερένιας καμπίνης σφαλοῦν, πέφτουν οἱ θαριοὶ μπερντέδες, ἀνάβουν τὰ ἡλεκτρικά — ἡ μαντάμ Ὀρτάνς κλείνει τὰ μάτια· ἔλη ἡ πολυφιλημένη, ἡ πολυβασανισμένη ζωὴ τῆς, ἄχ! Θέ μου, ἦταν δὲν ἦταν δευτερόλεπτο...

Περνᾷ ἀπὸ γόνατα σὲ γόνατα, ἀγκαλιάζει χρυσοκέντητα σακάκια, χώνει τὰ δάχτυλά τῆς σὲ πυκνὰ παρφουμαρισμένα γένια. Πῶς τοὺς λὲν δὲ θυμᾶται, μήτε αὐτὴ μήτε ὁ παπαγάλος τῆς· μονάχα τὸν Καναδόρο θυμᾶται, γιατί ἦταν ὁ πιὸ χουβαρντάς καὶ γιατί αὐτοῦ μονάχα τ' ὄνομα μποροῦσε ὁ παπαγάλος νὰ προφέρει· τὰ ἄλλα ἦταν μπερδεμένα καὶ δύσκολα, κι ἔτσι χάθηκαν.

Ἀναστέναξε βαθιὰ ἡ μαντάμ Ὀρτάνς κι ἀγκάλιασε σφιχτά, περίπαθα τὸ σταυρωμένο Χριστό:

— Καναδόρο μου... Καναδαράκι μου... μουρμούριζε παραλη-

ρώντας καὶ τὸν ἔσφιγγε στὰ πλαδαρὰ ἰδρωμένα στήθια τῆς.

— Ἀρχίζει πιά νὰ τὰ χάνει, μουρμούρισε ἡ θεὰ τὸ Λενιδό. Θὰ δὲ τὸν ἄγγελό τῆς καὶ σκιάχτηκε... Ἄς λύσουμε τὰ τσεμπέρια νὰ ζυγώσουμε.

— Μωρέ, δὲ φοβάσαι τὸ Θεό; ἔκανε ἡ κυρα-Μαλαματένια. Ζωντανή, μωρή, θὰ τὴ μοιρολογήσουμε;

— Ἐ κυρα-Μαλαματένια, οὐρλιασε κρουφτὰ ἡ θεὰ τὸ Λενιδό, δὲ θωρᾷς, μωρή, τὰ σεντούκια καὶ τὰ ροῦχα τῆς κι ἀπόξω στὸ μαγαζί τὸ διὸς πού 'χει καὶ στὴν αὐλὴ τίς θρνιθες καὶ τὰ κουνέλια, μόνο κάθεσαι καὶ μοῦ λὲς νὰ ξεψυχῇσαι! Ὅπου προφτάσει, ἄς πάρει!

Εἶπε, πετάχτηκε ἀπάνω, κι ἡ ἄλλη τὴν πῆρε ἀπὸ πίσω, ἀγριεμένη. Ἐλυσαν τὰ μαῦρα τσεμπέρια τους, ξέπλεξαν τὰ λιγοστὰ ἀσπρα μαλλιά τους, γαντζώθηκαν στὸ γύρο τοῦ κρεβατιοῦ. Καὶ πρώτη ἡ θεὰ τὸ Λενιδό ἔδωκε τὸ σινιάλο σούρνοντας ἀνατριχιαστικὰ ψιλὴ φωνή:

— Ίιι!

Ὁ Ζορμπᾶς χύθηκε, ἄρπαξε τίς δυὸ γριές ἀπὸ τὰ μαλλιά, τίς πέταξε πίσω:

— Σκασμός, θρωμοκαρκαζές! φώναξε· ζεῖ, μωρέ, ἀκόμα, ποὺ νὰ σᾶς πάρει ὁ διάολος!

— Τὸ γερο-ξεκουτιάρη! ἔγρουξε ἡ κυρα-Μαλαματένια, δένοντας πάλι τὸ τσεμπέρι τῆς. Ποῦ διάολο μᾶς ἔλαχε κι αὐτὸς ἐδῶ πέρα, ὁ ξεγομπασιάρης!

Κι ἡ πολύπαθη καπετάνισσα, ἡ μαντάμ Ὀρτάνς, ἄκουσε τὴ στριγγιὰ κραυγὴ, τὸ γλυκὸ δράμα ἀφανίστηκε, βούλιαξε ἡ ναυαρχίδα, ψητά, σαμπάνια, γένια παρφουμαρισμένα ἀφανίστηκαν καὶ ξανάπεσε τοῦ θανατᾶ στὸ θρωμερὸ ἐτοῦτο στρώμα, στὴν ἄκρη τοῦ κόσμου. Ἐκαμε ν' ἀνασηκωθεί σὰ νὰ θελε νὰ φύγει, νὰ γλιτώσει, μὰ ξανακύλησε κάτω κι ἔσκουξε πάλι σιγά, παραπονεμένα:

— Ντὲν τέλω νὰ πετάνω... Ντὲν τέλω...

Ὁ Ζορμπᾶς ἔσκυψε ἀπάνω τῆς, ἄγγιξε μὲ τὴ ροζωμένη χερούκλα τοῦ κούτελό τῆς ποὺ ἔκαιγε, ξεκόλλησε ἀπὸ τὸ

πρόσωπο τὰ μαλλιά της, τὰ πουλίσια μάτια του δούρκωσαν.
— Σώπα, σώπα, κυρά μου, μурμουρίσε· ἐγώ 'μαι ἐδῶ, ὁ Ζορμπᾶς, μὴ φοβάσαι!

Καὶ νὰ σου, μονομιᾶς ξανάρθε τ' ἔραμα, σὰν τεράστια θαλασσινὰ πεταλούδα, καὶ ξανασκέπασε ἀλάκερο τὸ κρεβάτι.
Ἄρπαξε ἡ μελλοθάνατη τὴν χερούκλα τοῦ Ζορμπᾶ, ἀπλώσε ἀργὰ τὸ μπράτσο της καὶ ἀγκάλιασε τὸ σκυμμένο λαιμό του· τὰ χεῖλια της σάλεψαν:

— Καναβάρο μου... ὦ Καναβαράκι μου...

Ὁ κοκαλένιος Χριστὸς κατακύλησε ἀπὸ τὸ μαξιλάρι καὶ ἔπεσε κάτω καὶ ξεκόλλησε· μιὰ ἀντρίκια φωνὴ ἀκούστηκε στὴν αὐλή.

— Μωρέ, δάλε τὴν ὀρνίθα, σοῦ λέω, καὶ τὸ νερὸ θράζει!

Ὁ Ζορμπᾶς ξέπλεξε σιγὰ τὸ μπράτσο τῆς μαντάμ Ὀρτάνς ἀπὸ τὸ λαιμό του. Σηκώθηκε· ἦταν κατάχλωμος. Σφούγγισε μὲ τὸ ἀνάστροφο τοῦ χεριοῦ του τὰ μάτια του πού 'τρεχαν. Κοίταξε τὴν ἄρρωστη μὰ δὲν ξεχώρισε τίποτα· δὲν ἔδλεπε. Ξανασφούγγισε τὰ μάτια του καὶ τὴν εἶδε τότε νὰ τινάζει τὰ πλαδαρὰ πρησμένα της πόδια καὶ νὰ στρουφίζεται τὸ στόμα της. Τινάχτηκε μιὰ, δυὸ φορές, τὰ σεντόνια κύλησαν κάτω, φάνηκε μισόγυμνη, δολοφωτη, πρησμένη, κιτρινοπράσινη. Ἔσυρε ψιλὴ στριγγιὰ φωνούλα, σὰν ὀρνίθας πού σφάζουν· καὶ ὕστερα ἔμεινε ἀσάλευτη, μὲ ὀρθάνοιχτα, κατὰτρομα, γυάλινα μάτια.

Ὁ παπαγάλος πήδηξε στὸ κάτω πάτωμα τοῦ κλουβιοῦ, γαντζώθηκε στὰ ἀγκέλα, κοίταξε καὶ εἶδε τὸ Ζορμπᾶ ν' ἀπλώνει τὴν χερούκλα του ἀπάνω στὴν κυρά του καὶ ἀπαλὰ ἀπαλά, μὲ ἀνείπωτη τρυφεράδα, νὰ τῆς σφαλνάει τὰ βλέφαρα...

— Γρήγορα χέρια, μωρὲ παιδιά, καὶ τὰ κακάρωσε! στρίγγλισαν οἱ μοιρολοῖτρες καὶ χύθηκαν στὸ κρεβάτι.

Ἐμπήξαν τὸ μονόφωνο, κουνούσαν τὸ ἀπανωκόρμι μπροστὰ καὶ πίσω, ἔσφιγγαν τίς γροθιὲς καὶ χτυποῦσαν τὰ στήθια τους· καὶ ἔτσι σιγὰ σιγὰ, μὲ τὸ πένθιμο αὐτὸ μονόκορδο ταλάντεμα ζαλίζουνταν ἀνάλαττα, φαρμακώνονταν ἀπὸ παμ-

πάλαιες πίκρες, ἔσπαζε ἡ φλούδα τῆς καρδιάς καὶ ἀνέβαινε τὸ μοιρολόι:

— Δὲ σοῦ 'πρεπε, δὲ σοῦ 'μοιαζε στὴ γῆς κρεβατιόστρωση...

Ὁ Ζορμπᾶς βγήκε στὴν αὐλὴ· τὰ κλάματα τὸν ξαιρναν καὶ ντράπηκε νὰ κλάψει μπροστὰ στίς γυναῖκες. Θυμοῦμαι, μιὰ μέρα μοῦ 'χε πεῖ: «Δὲν ντρέπομαι νὰ κλαίω, ὅχι· μὰ μπροστὰ στοὺς ἄντρες. Ἄντρες εἴμαστε, ἕνα σινάφι, δὲν εἶναι ντροπὴ· μὰ μπροστὰ ἀπὸ τίς γυναῖκες πρέπει νὰ δείχνουμε πάντα γενναῖοι· γιατί, ἂν ἀρχίσουμε καὶ ἐμεῖς τὰ κλάματα, τί θ' ἀπογίνουν αὐτὲς οἱ κακομοῖρες; Ὁ κόσμος θὰ χαθεῖ.»

Τὴν ἔπλυναν μὲ κρασί, ἀνοίξε ἡ γριὰ σαβανώτρα τὸ σεντούκι, ἔβγαλε ρούχα καθαρὰ, τὴν ἔλλαξε, τῆς ἔχυσε καὶ ἕνα μποτιλάκι κολόνια πού βρῆκε· ἦρθαν ἀπὸ τὰ κοντινὰ περιβόλια οἱ θανατόμυγες καὶ ἀπίθωσαν τ' αὐγὰ τους στὰ ρουθούνια, στίς κόχες τῶν ματιῶν καὶ στ' ἀκραχεῖλια της.

Εἶχε κινήσει πιά νὰ σουρουπώνει. Ὁ οὐρανὸς πρὸς τὴ δύση εἶχε πάρει μεγάλη γλύκα, σκοδρος μενεξελῆς καὶ ἀπάνω του κόκκινα φουφουδάτα συννεφάκια μὲ χρυσὲς οὐγιές ἔπλεχαν ἀγάλια στὸ βραδινὸ φῶς καὶ ἄλλαζαν ἀκατάπαυστα μορφές — πότε καράβια, πότε κύκνοι, πότε φανταστικὰ θεριά ἀπὸ μπαμπάκι καὶ μετάρια ξεφτισμένα. Καὶ ἀνάμεσα ἀπὸ τὰ καλάμια τῆς αὐλῆς λιαντράνιζε πέρα ἡ θάλασσα τρικυμισμένη.

Δυὸ καλοθρεμμένα κοράκια πέταξαν ἀπὸ μιὰ συκιά καὶ ἦρθαν καὶ στρατάρισαν ἀπάνω στίς πλάκες τῆς αὐλῆς· ὁ Ζορμπᾶς θύμωσε, ἄρπαξε μιὰ πέτρα καὶ τὰ 'διωξε.

Στὴν πέρα γωνιά τῆς αὐλῆς οἱ ἀλάνηδες τοῦ χωριοῦ εἶχαν στήσει τρικουβερτο γλέντι. Εἶχαν βγάλει ἔξω τὸ μεγάλο τραπέζι τῆς κουζίνας, ἔφαξαν, βρῆκαν ψωμιά, πιάτα, μαχαίρο-πίρουνα, ἔφεραν ἀπὸ τὸ κελάρι μιὰ νταμιτζάνα κρασί, ἔδρασαν τρεῖς ὀρνίθες, καὶ τώρα, χαρούμενοι, πειναλέοι, ἔτρωγαν καὶ ἔπιναν, σκουιντῶντας τὰ ποτήρια.

— Ὁ Θεὸς νὰ τὴν συχωρέσει! Καὶ ὅ,τι ἔκαμε, νερὸ καὶ ἀλάτι!

— Κι ελοι οι αγαπητικοί της, μωρέ παιδιά, νά γίνουν άγγέλοι νά πάρουν την ψυχή της.

— Μωρέ, γιά κοίτα τó γερο Ζορμπά, είπε ó Μανόλακας, κυνηγάει κοράκια! Χήρεψε ó κακομοίρης, άς τού φωνάξουμε νά πιει μιá μακαρία. Έ καπετάν Ζορμπά, έ πατριώτη!

Ό Ζορμπάς στράφηκε. Στρωμένο τραπέζι, άχνίζαν οι θρνιθες, τó κρασί μέσα στά ποτήρια, δυντά, λιοψημένα παλικάρια, μέ τά στριφτά μαντήλια στό κεφάλι, ελο ξεγνοιασιά και νιάτα.

«Ζορμπά, Ζορμπά, μурμουρίσε, βάστα έδω σέ θέλω!»

Ζύγωσε, ήπие ένα ποτήρι κρασί, ήπие δυό, τρία, μοναγπνιας· έφαε ένα μερί θρνιθας, τού μιλούσαν, δέν άποκρίνονταν, έτρωε κι έπινε διαστικά, λάιμαργα, μονομπούκι, μονορούφι, άμίλητος. Είχε γυρισμένο τó πρόσωπό του κατά την κάμαρα όπου κείτονταν, ασάλευτη, ή γριά του φιλενάδα κι άκουγε τó μοιρολόι, πού ρχουνταν άπό τó άνοιγμένο παραθυράκι. Κάπου κάπου ό θλιβερός σκοπός κόβουνταν κι άκούγονταν φωνές σάν καυγάδες κι άνοιγοκλείσματα ντουλαπιών και γοργά βαριά πατήματα, σά νά πάλευαν· και πάλι ξανάρχιζε τó μοιρολόι, μονόκορδο, άπελπισμένο, γλυκό, σά ζουζούνισμα μελισσιού.

Οι μοιρολοήτρες έτρεχαν άπάνω κάτω στή νεκροκάμαρα, μοιρολογοῦσαν κι έψαχναν μανιασμένες. Άνοιξαν ένα ντουλαπάκι, βρήκαν πέντ' έξι κουταλάκια, λίγη ζάχαρη, ένα τενεκεδάκι καφέ, ένα κουτί λουκούμια. Έ θειά τó Λενιδό χύθηκε, άρπαξε τόν καφέ και τά λουκούμια, ή γριά Μαλαματένια τη ζάχαρη και τά κουταλάκια· χύθηκε, άρπαξε και δυό λουκούμια, μπουκώθηκε, και τó μοιρολόι άρχισε νά βγαίνει τώρα πλανταμένο, πνιχτό, μέσα άπό τά λουκούμια:

— Νά πέφτουν τ' άνθη άπάνω σου, τά μήλα στήν ποδιά σου...

Δυό γριές τρύπωξαν στήν κάμαρα, χίμηξαν στό σεντούκι· έχωσαν τά χέρια τους, άρπαξαν μερικά μαντιλάκια, δυό τρεις πετσέτες, τρεις κάλτσες, μιá καλτσοδέτα· τά παράχωσαν στόν

κόρφο τους, γύρισαν κατά τη νεκρή κι έκαμαν τó σταυρό τους.

Έ κυρα-Μαλαματένια είδε τίς γριές νά διαγουμίζουν τó σεντούκι, λύσσιαξε.

— Δέγε, μωρή, τó σκοπό, λέγε κι έρχουμαι! φώναξε στή θειά τó Λενιδό, και χώθηκε κι αύτή μέ τó κεφάλι στό σεντούκι.

Κουρέλια άπό ξεσπισμένο άτλάζι, μιá ξεβαμμένη ρόμπα μελιτζανιά, παμπάλαια πασουμάκια κόκκινα, μιá βεντάλια σπασμένη, ένα κόκκινο όμπρελίνο καινούριο και στόν πάτο ένα παλιό τρικαντό ναυάρχου· της τó 'χαν χαρίσει μιá φορά κι ένα καιρό. Όταν ήταν μόνη τó φορούσε μπροστά άπό τόν καθρέφτη, σοβαρή, μελαγχολική, και χαιρετούσε.

Κάποιος ζύγωσε την πόρτα· οι γριές τραβήχτηκαν, ή θειά τó Λενιδό πιάστηκε πάλι άπό τó νεκροκρέβατο κι άρχισε νά στηθοδέρνεται και νά σκληρίζει:

— Τά κρεμεζογαρούφαλα τριγύρα στό λαιμό σου...

Ό Ζορμπάς μπήκε· κοίταξε την πεθαμένη γυναίκα, ήσυχη, γαληνεμένη, κατακίτρινη, γεμάτη μύγες, νά κείτεται μέ σταυρωμένα χέρια και μέ τη δελουδένια άκόμα κορδελίτσα στό λαιμό.

«Ένα κομμάτι γής, συλλογίστηκε, ένα κομμάτι γής πού πεινούσε, γελοῦσε κι άγκάλιαζε. Ένας θώλος λάσπη πού έκλαιε. Και τώρα; Ποιός διάολος μάς φέρνει στόν κόσμο και ποιός διάολος μάς παίρνει;»

Έφτυσε χάμω, κάθισε· έφαε μαθές κι ήπие, είχε πάρει δύναμη.

Απόξω στήν αύλή οι νέσι είχαν κιόλα στελιώσει χορό· ήρθε ό καλός λυράρης, ό Φανούριος, αναμέρισαν τó τραπέζι, τούς γκαζοτενεκέδες, τη σκάφη, τó μπουγαδοκόφινό, έκαμαν τόπο κι άρχισαν νά χορεύουν.

Έφτασαν οι προεστοί, ό μπαρμπα- Άναγνώστης μέ τó γαντζουνωτό άψηλό ραβδί του, και τó φαρδύ άσπρο πουκάμισο· ό Κοντομανολίδς, στρουμπουλός και λιγδιασμένος· ό δάσκαλος, μ' ένα χοντρό μπακιρένιο καλαμάρι στό ζωνάρι κι ένα

πράσινο κοντυλοφόρο περασμένο στο αυτί. 'Ο γερο·Μαυραντώνης έλειπε· είχε πιάσει τὰ θουνά, φυγόδικος.

— Καλώς σās θρήκαμε, μωρέ κοπέλια! Έκαμε ο μπαρμπα·'Αναγνώστης, σηκώνοντας τὸ χέρι. Καλώς τὰ χαίρεστε! Τρῶτε καὶ πίνετε, νά 'χετε τὴν εὐκὴ τοῦ Θεοῦ, μὰ μὴ φωνάζετε ντροπὴ 'ναι. 'Ο νεκρὸς ἀκούει· ἀκούει, μωρὲ κοπέλια!

'Ο Κοντομανολίδς ἐξήγησε :

— "Ἦρθαμε νὰ καταγράψουμε, μαθές, τὸ βιὸς τῆς συχωρεμένης, νὰ τὸ μοιράσουμε στοὺς φτωχοὺς τοῦ χωριοῦ. Φάγατε ὅ,τι φάγατε, ἤπιατε ὅ,τι ἤπιατε, φτάνει! Μὴ χυθεῖτε καὶ κάμετε ρεμούλα, μυροκακομοίρηδες, γιατί, γιὰ κοιτάχτε! Εἶπε καὶ κούνησε φοδεριστικὰ τὴ μαγκούρα του.

Πίσω ἀπὸ τοὺς τρεῖς προεστοὺς ξεπρόβαλαν μιὰ δεκαριὰ γυναῖκες, ἀναμαλλιάρες, ξυπόλυτες, κουρελιάρες. Καθεμιὰ εἶχε κι ἀπὸ ἓνα ἀδειανὸ τσουβάλι· στὴν ἀμασκάλη τῆς ἦ κρατοῦσε μιὰ κοφίνα στὴ ράχη. Ζύγωναν κλεφτά, πατουχιά πατουχιά, ἀμίλητες.

'Ο μπαρμπα·'Αναγνώστης, στράφηκε, τίς εἶδε, ἀναψε :

— "Εκατσιθέλες, φώναξε, πίσω! Τί; γιουρούσι ἦρθατε νὰ κάμετε; 'Εδῶ θὰ τὰ γράψουμε ἓνα ἓνα στὸ χαρτί, κι ὕστερα τὰ μοιράζουμε μὲ τάξη καὶ δικαιοσύνη στοὺς φτωχοὺς." Πίσω, σās λέω, μὴ σηκώσω τὴ μαγκούρα!

'Ο δάσκαλος τράβηξε ἀπὸ τὴ μέση του τὸ μακρουλὸ μπακιρένιο καλαμάρι, ξεδίπλωσε μιὰ χοντρή κόλλα χαρτί καὶ στράφηκε κατὰ τὸ μαγαζάκι ν' ἀρχίσει ἀπὸ κεὶ τὴν καταγραφή.

Μὰ τὴ στιγμὴ ἐκείνη φοβερὴ βουὴ ἀκούστηκε — καταχτυποῦσαν τενεκέδες, κατακυλοῦσαν κουδουρίστρες, σκουντροῦσαν καὶ σπάζαν φλιτζάνια. Καὶ στὴν κουζίνα μέσα μεγάλος σαματὰς ἀπὸ κατσαρόλες, πιάτα, πιρουνία.

Χύθηκε ὁ γερο·Κοντομανολίδς κουνώντας τὴ μαγκούρα του. Μὰ ποῦ νὰ πρωτοπροφτάσει! Γριές, ἄντρες, παιδιὰ, ἔτρεχαν ἀπὸ τίς πόρτες, περνοῦσαν ἀπὸ τὰ παραθύρια κι ἀπὸ τοὺς φράχτες, γκρεμίζονταν ἀπὸ τὸ δῶμα, κουδωνώντας ὅ,τι κα-

θένας πρόλαβε ν' ἀρπάξει: τηγάνια, κατσαρόλες, στρώματα, κουνέλια... Μερικοὶ εἶχαν θγάλει ἀπὸ τοὺς στροφούς τοὺς τὰ παράθυρα καὶ τίς πόρτες καὶ τὰ κουδαλοῦσαν στοὺς ὤμους. 'Ο Μιμηθὸς εἶχε ἀρπάξει κι αὐτὸς τὰ δυὸ γοβάκια τῆς μακαρίτισσας, τὰ 'χε δέσει μ' ἓνα κορδόνι καὶ τὰ πέρασε στὸ λαιμὸ του — θαρρεῖς κι ἦταν καβάλα στὸ σβέρκο του ἡ μαντάμ 'Ορτάνς κι ἔφευγε, καὶ μονάχα τὰ γοβάκια τῆς διακρίνονταν...

'Ο δάσκαλος ζάρωσε τὰ φρύδια, πέρασε πάλι τὸ καλαμάρι στὴ ζώνη του, δίπλωσε τὴν κόλλα τὸ ἄγραφο χαρτί καὶ χωρὶς νὰ θγάλει ἄχνα, μὲ μεγάλη πληγωμένη αξιοπρέπεια, δρασκελίσσε τὸ κατώφλι κι ἔφυγε.

Κι ὁ καημένος ὁ μπαρμπα·'Αναγνώστης φώναζε, παρακαλοῦσε, σήκωνε τὸ ραβδί του :

— Ντραπεῖτε, μωρὲ κοπέλια, ντραπεῖτε, κι ὁ νεκρὸς ἀκούει!

— Νὰ πάω νὰ φωνάξω τὸν παπά; εἶπε ὁ Μιμηθός.

— Ποιὸν παπά, μωρὲ σερόσημη; ἔκαμε ὁ Κοντομανολίδς ἀγριεμένος. Αὐτὴ, μωρὲ, ἦταν φράγκισσα, δὲν εἶδες πῶς ἔκανε τὸ σταυρὸ τῆς; Μὲ τὰ τέσσερα δαχτύλια, ἡ ἀφορεσμένη! 'Αντέστε, νὰ τὴν παραχώσουμε στὸν ἄμμο, νὰ μὴ βρωμέσει καὶ μαγαρίσει τὸ χωριό!

— 'Αρχίζει καὶ σκουληιάζει, νά, μὰ τὸ σταυρὸ! ἔκαμε ὁ Μιμηθὸς καὶ σταυροκοπήθηκε.

'Ο μπαρμπα·'Αναγνώστης κούνησε τὸ φτενὸ ἀρχοντικὸ κεφάλι :

— Παράξενο σοῦ φαίνεται, μωρὲ κουζούλακα; 'Ο ἄνθρωπος, μαθές, εἶναι γεμάτος σκουλήκια ἀπὸ τὴν ὥρα ποῦ θὰ γεννηθεῖ, μὰ δὲν τὰ βλέπουμε· ἅμα δοῦν πῶς ἀρχίζουμε καὶ βρωμοῦμε, προβαίνουν ἀπὸ τίς τρύπες τοὺς — ἄσπρα ἄσπρα, σὰν τοῦ τυριοῦ!

Τὰ πρῶτα ἀστέρια πρόβαλαν καὶ κρεμάστηκαν ἄντερα, τρεμάμενα, σὰν ἀσημένια κουδουνάκια· ἔλη ἡ νύχτα ντιντί-νις.

'Ο Ζορμπᾶς ξεκρέμασε τὸ κλουβὶ μὲ τὸν παπαγάλο ἀπά-

νω από το κρεβάτι της πεθαμένης. Τ' όρφανεμένο πουλί είχε λουφάξει σέ μιιά γωνιά τρομαγμένο· κοίταζε, κοίταζε, δέν μπορούσε νά καταλάβει· έδαλε τó κεφάλι του μέσα στίς φτερουγές και ζάρωσε.

Όταν ó Ζορμπάς ξεκρέμασε τó κλουβί του, ó παπαγάλος τινάχτηκε άπάνω· έκαμε νά μιλήσει, μιά ó Ζορμπάς άπλωσε τή φούχτα του :

— Σώπα, τού 'καμε χαϊδευτικά, σώπα· έλα μαζί μου.

Έσκυψε ó Ζορμπάς, κοίταξε τήν πεθαμένη· τήν κοίταζε πολλή ώρα, σφίγγουνταν ó λαιμός του· έκαμε νά σκύψει νά τή φιλήσει, μιά κρατήθηκε.

— Άιντε στό καλό, μουρμούρισε.

Πήρε τó κλουβί και έγῆκε στήν αύλή. Με πήρε τó μάτι του, ζύγωσε :

— Πάμε νά φύγουμε... μού 'πε σιγά και μ' έπιασε από τó μπράτσο.

Φαίνονταν ήσυχος, μιά τά χείλια του έτρεμαν.

— Όλοι θά πάρουμε τόν ίδιο δρόμο... είπα, γιά νά τόν παρηγορήσω.

— Χαρά στήν παρηγοριά! σούριξε σαρκαστικά· πάμε νά φύγουμε.

— Στάσου, Ζορμπά, τώρα πάνε νά τή σηκώσουν· στάσου νά δούμε... Δέν άντέχεις;

— Άντέχω... άποκρίθηκε πνιχτά.

Άπίθωσε χάρω τó κλουβί και σταύρωσε τά χέρια.

Άπό τή νεκροκάμαρα πρόβαλαν ξεσκούφωτοι ó μπαρμπα-Άναγνώστης και ó Κοντομανολίδς και έκαναν τó σταυρό τους. Πίσω τους τέσσερεις από τούς χορευταράδες, με τ' άπριλιάτικα άκόμα τριαντάφυλλα στό αύτί τους, κεφάτοι, μισομεθυσμένοι, κρατούσαν από τίς τέσσερεις γωνιές τήν ξώπορτα και άπάνω της ήταν ξαπλωμένη ή νεκρή. Πιό πίσω άκολουθούσαν ó λυράρης με τή λύρα του, μιιά δεκαριά άντρες στό κέφι, πού μασούλιζαν άκόμα, και πέντ' έξι γυναίκες, πού κρατούσαν από καμιάν κατσαρόλα ή καρέκλα. Ό Μιμηθός έρ-

χουνταν τελευταίος, με τά ξεπατωμένα γοβάκια περασμένα στό λαιμό του.

— Φονιάδες! Φονιάδες! Φονιάδες! ξεφώνιζε και γελοούσε.

Ζεστός όγρδς άγέρας φυσούσε, κι ή θάλασσα άγρίεψε· σήκωσε ó λυράρης τó δοξάρι του — χαρούμενη, κελαρυστή άνάβρυσε μέσα στή ζεστή νύχτα ή φωνή του :

Έῤιε μου, και πώς βιάστηκες νά πās νά βασιλέψεις...

— Πάμε! είπε ó Ζορμπάς· έλα τέλειωσαν...